

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:
MARKÓ BÉLA
(1989. december – 2005.)
GÁLFALVI GYÖRGY
(2005. december – 2007.)

Főszerkesztő:	KOVÁCS ANDRÁS FERENC (vers)
Szerkesztők:	DEMÉNY PÉTER (esszé) LÁNG ZSOLT (kritika) SZABÓ RÓBERT CSABA (honlap) VIDA GÁBOR (próza)
Tördelőszerkesztő:	MOLNÁR ROZÁLIA
Korrektor:	SZŐCS KATALIN
Tipográfia:	BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT IRSAI ZSOLT

TARTALOM

200 AranyLátó

ANDRÉ FERENC:

csak elhallgatni lehet ■ 5

ÁFRA JÁNOS:

Ami a földé ■ 10

BALÁZS IMRE JÓZSEF:

Aranymosás ■ 11

BOGDÁN LÁSZLÓ:

A meg nem történt találkozás ■ 13

DÁVID GYULA:

A nagykőrösi mester és tanítványa
(Arany János és Tolnai Lajos) ■ 18

DEMÉNY PÉTER:

Arany-szótár ■ 31

EGYED EMESE:

Levél a lélek ifjúságáról ■ 37

FINTA KLÁRA ENIKŐ:

Lepelfehér (Arany-motívumokra) ■ 39

KÁNTOR PÉTER:

Arannyal ■ 41

KENÉZ FERENC:

Az Arany Jánost ünneplő Nagyszalontának
(Zárókövek, nyitószavak; Vasmariska; Szalonta malmai) ■ 42

KOVÁCS ANDRÁS FERENC:

A nyelszi bárdolatlanok ■ 47

LÁNG ORSOLYA:

A *kapcsos könyv* egy lapja ■ 52

LÁNG ZSOLT:

Kölesér ■ 53

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ:

Töredék ■ 60

MARGÓCSY ISTVÁN:

„Magyar táj, magyar ecsettel” (Florilegium) ■ 61

MARKÓ BÉLA:

Tört Arany ■ 71

MÁRTON EVELIN:

Levél ■ 73

MÁRTON LÁSZLÓ:

Arany János esete Walther von der Vogelweidével ■ 77

NAGY ATTILA:

De van még egy kicsi lélek ■ 82

NÁDASDY ÁDÁM:

Hallgass az öregre! ■ 86

SPIRÓ GYÖRGY:

Aranyalap ■ 87

VARGA LÁSZLÓ EDGÁR:

arany jános: arany jánoshoz ■ 91

VÁRADY SZABOLCS:

Az elaggott fülemile ■ 94

VÖRÖS ISTVÁN:

Csaba bácsi ■ 95

WIRTH IMRE:

Ittjárt ■ 99

KORNIS-ELŐADÁSOK

KORNIS MIHÁLY:

Beavatás? (Az Élettan-kurzus első előadása) ■ 101

TALÁLT VERS

ARANY JÁNOS:

A régi panasz ■ 109

NÉVJEGY

KOVÁCS ANDRÁS FERENC ■ 111

André Ferenc

CSAK ELHALLGATNI LEHET

*„Ne uszítsátok az ebet, hogy letépjen,
Annyi kezem nincsen, hogy magamat védjem”
(Arany János: Koldus-ének)*

*„Szárnya fityeg, mint köntösűj
Szokott, midőn nincs benne kéz”
(Arany János: A sárkány)*

az este egy pohár háromnapos
meleg kóla. a kiszolgálás meg,
mintha az állami vasútnál lennénk.
kérünk még egy kört a pincértől,
rábízuk magunk, pedig mi sem
tudjuk, mit akarunk igazán.
hogyan is bízhatnánk olyanban, akinek
ennyire rózsaszín a tenyere, és
nyelvéhez *hozzáromlott* a hús?

még érezni a levegőbe szelídült
bizsergésen, hogy napközben,
amíg nem voltak vendégek,
csak harapták egymás száját
a pult alatt.

*nem mondja semmi kő,
nem mondja semmi jel.*

már megint ugyanaz a szám
jár a fejünkben, de ebben
még semmi ténylegesen
közös pont. csak a susogás,
ahogy mint avartűz, terjed
a bizonytalanság, és nosztalgiává

szelídíti a fákat, amint
furulyáznak, eltűnőben.

lehetne ez a nyitójelenet.
két nehezen kivehető alak,
de azért felismerhető anyajegyekkel.
egy tipikusan olyan srác,
aki nem emeli fel az ülőkét, és
úgy szimatol a nők között, mint a vadak.
még azt is mindig tudja,
mikor kinek jött meg.
más a szaguk.

és egy tipikusan olyan lány,
aki drótszivaccsal mossa a teflont,
és ismeri jól a rozsdás vas szagát.
sohasem kiabál, néha piheg,
és képtelen pizsamája nélkül elaludni.

egyikükről, mindegy melyikről,
még csak annyit tudni, hogy egyszer
két hónapig nem léphette át
a csíkszereda táblát. és betartotta.

*nem mondja semmi kő,
nem mondja semmi jel.*

hiába foglaltunk előre helyet és
érkeztünk meg idő előtt,
úgy néztek ránk, mint fagyott
madarakra. és amikor
megjöttünk, egyből nyelvet
váltottak. két ember miatt.

én meg eleve féltem bemenni,
mert itt le kell húzni a cipőt,
és istenem, csak nehogy
meglássák a zoknim.

mert a túskefényben tudomásul
kell venni a testet, ha más nem is,
de a verejték közös. a szagokat
hajadon keresztül szűrtem meg,
kutyabőröm nem hiányzott,
de hibás volt dátuma.

arcod kiismerhetetlen volt, mint
mellkas és késhegy közé
feszített rideg csend,
és nem arra voltál kíváncsi,
hogyan *vérezik a seb nyílása.*

mert amióta elárvultak az égtájak,
azóta szürcsölgük itt ezt a kivásott
éjszakát, melynek *összhatása azonnal*
véget ér, ha szétbomol
agyvelő, vér és ideg.
és ekkora áldozatot nem
lehet elfogadni. ilyenkor
megszűnik az ajtóknak
a csikordulás, magába fordul
a szél, és kiszívja a csontból
is a hideget, *hogy költözzék*
bár fűbe, fába vagy
keresztül állaton sziszegjen,
de tudják mind: amit mi leejtünk,
azért ne hajoljon le senki.
mert ekkora koppanás után
csak elhallgatni lehet.

nem mondja semmi kő,
nem mondja semmi jel.

és hiába próbálunk mélyen
egymásba nézni, mégis
mindig hunyorítunk, mintha
félénk, hogy rátalálunk arra,

aki odabent *szanaszét fehérlik,*
mintha ott valaki széjjel
a pázsitra szép, mosott
ruhákat terített volna ki.

ezért állandóan kerülőutakon járunk,
és néha olyanokat mondunk egymásnak,
hogy szép vagy, mint egy körforgalom
a virradati ködben.

vagy hogy milyen volna elrejtőzni
éjszakára a múzeumban
és azt játszani, hogy
műtárgyak vagyunk.
hogy mit jelent számítani,
amikor senki se lát.

az alvó aluszik,
a bujdosó buvik;
mi meg ugyanaz a poroló
mellett nőttünk fel,
ezt nevezzük otthonnak,
mely örökös melléknév.
ne félj, ezeken a kövér füveken
mások is haltak már éhen.

nem mondja semmi kő,
nem mondja semmi jel.

mert valaminek el kell
kezdődnie. és el kell
romlania.

mint üresebb napokon, amikor
kimegyek az állomásra és várom,
melyik vonat késik.
aztán csak próbálom

kitalálni az arcokból,
kinek mennyire fáj.

ha tehetném, csak azért
mennék vissza az időben,
hogy újranezhessem
ahogy elcseszem.

szóval köszönöm,
hogy nem engedted inni a kútból,
mert ha megbízol bennem,
azt sohasem bocsátom meg.

ha még nem tanultad meg a telet,
elég annyit tudnod, hogy az ajkakat,
melyeket nem érinthetsz,
jéghidegnek kell elképzelned.

Áfra János

AMI A FÖLDÉ

A. J.-nek

Vessen föld alá testtel a baj,
nem nő már többé fejen a haj,
felszínre súly és szemekre éj,
sírjon a kő és sírjon a fény.

Zokog az erdő, rengnek a fák,
fákon az ágak, rajtuk a nyák,
madarak köpte csorog alá,
hullik a szárny és tollpihe rá.

Sárgul szakáll és őszül levél,
míg lendít, vonszol, rendez a szél,
s vak dombok tűnnek, lapulnak el
sziklánk repedő zenéjével.

ARANYMOSÁS^{*}

(hosszúfejű)

mi a legjobb mértékegység a fejre mi a legpontosabb jelző arra ami benne van egy sziget amit körülfolynak a mondatok ott tenyészik némi növényzet ott van néhány saját lakó talán ennyi

sapka fűdi el ha tél van nem látszik ki belőle a csúz homlokhurut bár elér hozzá olykor a gyógyító inhaláció

munkagépek jönnek ásni kezdenek mélyül az árok derékig nyakig benne zuhogó esőben is

nyáron minden zöld ott megkeressük legfehérebb ruhád letelepszünk rajta hallgatjuk az áramlásokat magunk körül

(eltörlés)

mit töröljek el mit húzzak ki az éveimből mit felejtsek el a szavaimból melyik dallamot kerüljem melyik térre ne lépjek ki soha

ami nincs az ne is legyen hogyha újra kéne venni maradhasson töredéknek hogyha ennyire futotta

tölgyek alatt járnak mindig lesznek arcok lesznek fejek keresem az arc vonását haj esését villanását másé lesz mindig az arc ott út két széle másfelé visz ha eljutsz egy homokpartra homlokod a szél eltörlí

(ízetlen)

nincs semmi íze de a színe sötét éjszaka ereszkedik éjszaka tör rá éjszaka ontja ki vérét ott leselkedik az éjjel mindenki

induljunk bagolynézőbe besétálni a parkot körüljárni a fehér törzsű téli fákat most nem ölelni át a törzset csak nézni fölfelé míg besötétedik

a kertben még látszanak az elhagyott fák romjai ott az árnyékok helye ahol ma örök cirkálnak fel és alá ott ahonnan kipusztult már régen minden íz mi piros lehetne minden hang a terepszínű tokból

* Asszociatív szövegek Arany János olvasása közben

(ellenzéki)

ellenzéki fejfájás és napellenző mintha túl sok lenne itt a fény és mindennek az volna az oka csak hogy bentről süt a nap bentről szól a lamentáció mint akinek lábára lépnek a vásárban útban a parnasszus felé

a fejfájást éneklek amely mindentől függetlenül gyötör amelyik ellenem lázítja kezem összes testrészeim beindítja az érzékek és végtagok zsibbadását

aludni kellene de ki süllyeszti el másképp a délután hajóját ki horgonyoz le a folyón ki horgonyozza le végül a folyót

(név)

mi néven nevezd a vándort hozzá mindig új s új név tapad amikor végre lepad a patak jöhet végre az átkelés a víz és tűz vitája halálé és életé

átmegyek a vízen én figyel a csősz ő a vizek őre itt a parton sokáig időz és nem felejt

vándornépek vándornevét mondja ki a sás a gyékény belegöngyöli magába körülsugja és dörzsöli aláírásként aztán a porba körmöli

A MEG NEM TÖRTÉNT TALÁLKOZÁS

Vörösmarty ott ült a Csigában, sarokasztalánál, egyedül. Előtte gyertya, kancsó bor, kalamáris, toll, fehér árkuspapír. Hallotta, hogy a szél megzörgeti a szemközti borbélyüzlet réztányérját, a körülöttük lévő házak szélkakasai mogorván csikorogtak, úgy sírt a szél, mint részeg kintornás a felesége temetésén, ha időnként nyílt az ajtó, havat vágott be a terembe, s az asztalokon lobogó gyertyák lángját is megbolondította. Vásárosok léptek be, lókupecsek, disznókereskedők, toporogtak, hosszan verték köpenyükről a havat, forralt bort kértek, a helyiséget betöltötte a melegedő bor fahéjjal keveredő, fenséges illata. A költő elfordult, belemártotta a gondosan kihegyezett lúdtollat a kalamárisba, és írni kezdett. „Mint a földművelő jól munkált földbe magot vet...” De nem tudta folytatni, ismét nyílt az ajtó, alacsonyabb férfi jelent meg, gyorsan húzta be az ajtót maga után, de az alamuszi szél így is betört a helyiségbe, és eloltogatta a káromkodó vásárosok gyertyáit. Vörösmarty tenyerével védte a magáét. Az idegen veregette malaclopójáról a havat, levette kalapját, toporgott, és szétnézve a félhomályos teremben, határozottan indult asztala felé. Ahogy közeledett, megismerte, de hiszen ez Arany János, állott fel ölelésre tárva karját, intett a lesben álló öreg pincérnek, aki poharat és újabb kancsó bort téve eléjük, töltött. Egymáshoz érintették poharaikat, ittak.

A nagyidai cigányokat kézhez vettem, meg is olvastam, mint a mórék a pénzt. Tán még nagyobb gyönyörűséggel is. Akik nemzetgyalázonak merik nevezni, nem értik.

Arany sóhajtott. – Oly kedélyállapot kifolyása, midőn a világ folyásával s önmagammal meghasonlva, torz alakok festésében akartam kárpótlást keresni.

Vörösmarty mosolygott. – Csak ennyi volna? Kétlem. S különben ez már nem ránk tartozik. Nekünk ott Csóri vajda históriája. Egyébként tudsz róla, János öcsém, hogy Ilosvai Selymes Péter, kinek Toldiját oly haszonnal forgattad, írt egy cigányokról szóló hőséneket is, valamikor házi tanítóskodásom lemerülő esztendeiben járt kezemben a megviselt kézirat, a Tziganiász. Csóriról és bandájáról szól. Amikor a szent család Egyiptom-

ban bujkál, ők lopják el József egyetlen szamarát, s tettük, hiába védekeznek Csóri vajda, hogy kehes volt a szamar és sánta is, mérhetetlenül felbőszíti az Urat, s akkor ítéli örök bujdosásra őket. Kimondja, nem lelhetnek nyugtot soha a világban. Lehet, hogy az időt már régebb ellopták? Mit lehet tudni, ők már csak ilyenek, véli megértően Ilosvai Selymes Péter. Ellopták, és benne tévedtek el? Egy nagy zsákban húzták maguk után, de hát a zsák is elvásott, kipottyant a bogáridő, és elmászott a földgolyóbison, míg utol nem érte rettentő Laboda. „Most megvagy!” – lihegte, s addig hadonászott, toporzékolt, örvendezett, míg a bogáridő ismét el nem mászott. „S kerekedék akkor – írja a költő – akkora szélvihar, / Amilyen még nem volt, s utána zivatar.” Érthető, hogy megijedtek és összezavarodtak a bal szerencsés cigányok. Most azután végképp nem tudták, hol vannak. Debrecenben vagy a Szent Földön tesznek-vesznek, vagy egy hajón dideregnek, amíg csak el nem nyeli őket, akár Jónást, a szörnyű cethal, mielőtt elszállhatnának, valahova a jövőbe. Az elátkozott dádek tényleg nem tudják, hol vannak, s mikor történik velük, ami történik?! Nem tehetnek mást, elindulnak megkeresni az időt és Nagy-cigányországot. Igen, ez *A nagyidai cigányok* előtörténete.

Nem ismerem a Tziganiászt – sóhajtott Arany, és kortyolt borából, fázósan húzva össze köpenyét.

Hátha rátalálsz egyszer valahol egy könyvtár zugában, és megírod. Igazi vígeposz lehetne. Van érzéked hozzá, János, *A nagyidai cigányok* is bizonyítja. Maga elé húzta a füzetet, és kántálva kezdte olvasni:

„Régi híres nemzet cigányok nemzete,
Sötét óvilágban vész el eredete,
Azt mondják, Fáraó lett vón’ első vajda:
De ma is civódnak a tudósok rajta.

Akár innen, akár onnan kerültünk is,
Akár ha mindjárt az égből cseppentünk is:
Dicső nép vagyunk mi, annyi már szentvaló,
Csak az irigyünk sok, hordja el a manó.”

Vörösmarty mosolygott. Már ezért is érdemes lenne megírni a cigányok hősi eposzát, nem gondolod? Itt nem kizökken az idő, mint *Hamlet*ben, hanem bogár, és elmászik. S ők keresik. És ha hálátlan olvasóid magukra ismernek, akkor az nem lesz véletlen. Egyebekben, hogyan élsz, János úr?

Magányosan, vidéken.

Nagy barátodról van híred?

De hát ő meghalt – bámult el Arany. – Nem volt pénze, Vásárhelyen eladta a lovát, így gyalog volt kénytelen menekülni, és a kozákok leszúrták, valahol a mezőn, amikor Héjjasfalva felé menekült. Ha nem kényszerül eladni lovát, talán megúszhatta volna.

Én nem vagyok bizonyos benne, hogy meghalt – sóhajtott Vörösmarty. – Jönnek emberek, amolyan országot, vásárokat járó, jövő-menő fajták, s mondják, hogy látták.

Írtam is erről. „Igen, a hír haláloed kimondani haboz.” De nékem álmaimban jelentkezik, sírból visszajáró árnyalak. Ez, ami körülöttünk kiépül, mélységesen idegen tőle.

Kitől nem? – tárta szét kezét megadóan Vörösmarty. – Ha élne és színészkedhetne még, *Hamlet*edben eldöröghetné a monológot:

„Mert ki viselné a kor gúnycsapását,
Zsarnok bosszúját, gőgös ember dölyfét,
Utált szerelme kínját, pörhalasztást,
A hivatalnak packázásait,
S mind a rúgást, mellyel méltatlanok
Bántalmazzák a tűrő érdemet...”

Igen, most lett vérforralóan aktuális mindez, János.

Ő nem maradhatott volna itthon! Felakasztották volna. Ha túléli azt a csatát, Bemmel menekült volna Törökországba, az öreg lengyel generális fiaként szerette, nem hagyta volna itt, a biztos halálban. De hagyjuk szégyent, ne háborgassuk nyugalmát a seholban. Sírja ugyan nincsen, Mihály, de mégis van, a szívünkben.

Felemelték poharukat, ittak, újabb vendégek léptek a terembe, a szél sunyin surrant be utánuk, kioltogatta a gyertyákat, felborogatta a poharakat, csattogtatta a függönyöket. Egy pillanatra homályba borult a Csigá.

S arra nem gondoltál, hogy mégsem halt meg? – kezdette újra Vörösmarty –, de ami, ha lehet még rosszabb, fogságba esett, s elhurcolták Oroszországba.

S akkor mégis él? – bámult el Arany.

S ismerte őt, már Péterváron van. Oroszul tud, különben is előtte a nyelv nem akadály, s most, hogy a cár és a császár összeakasztották bajszukat,

Paskievics herceg, a cár esze, igazán méltányolja, hogy Isten kegyelméből ki került a kezükbe.

S ha így van, akkor írhat megint, hogy fulmináns verseivel borsot törjön a császár finnyás orra alá. S bosszantsa az udvart?

Hallottam, már kereng németül egy versezet a bresciai hiénáról. Olyan düh árad belőle, hogy aligha írhatta volna más. S megírhatja sorba a bécsi udvarhoz közeledőket, semmirekellőket, az árulókat, kétkulacsosokat, a hatalomhoz törleszkedőket, hivatalra áhítozókat, rongy embereket, pecsovicsokat, semmi karrieristákat, akik úgy váltogatják meggyőződésüket, mint más az ingét, miközben a nemzet legjobbjai Olmütz kazamatáiban raboskodnak, vagy a világban szállnak, mint a szél, s idegen szabadságharcokban tesznek hitet meggyőződésük mellett. Ha rájuk gondolok, János, megtelik a szívem aggodalommal, és elborul elmém. A napokban vettem hírt Prágai ezredes haláláról. Cubában halt meg, hősként, idegen forradalomban.

De tényleg, gondolod, hogy Sándor él, és a cári udvarban van, ő, aki néhány éve még felakasztatta volna a királyokat?

Semmi biztosat nem tudhatunk, te, aki barátja voltál, úgy érzed, meghalt?

Úgy – ingatta szomorúan a fejét Arany. – Csak álmaimban kísért a síri világból, mindég, mintha mondani akarna valamit, de soha nem szólal meg. Felriadok, kalapál a szívem, s hallgatom, amint felelnek egymással Nagykörös nyughatatlan kutyái. Érzem, az előbb még itt volt mellettem, de eltűnt, visszament abba a másik világba.

Ahová hamarosan én is elmegyek – csüggesztette le fejét Vörösmarty. – És ahonnan állítólag nincsen visszatérés.

Nézték egymást a homályban, félénken, kíváncsian.

Addig még van – somolygott Arany. – Ne siess.

De te írd meg, János, folytassad a *Keveházát*. Néhány esztendő, és változik a világ. A cigány vígeposz mellett írd meg a hunok eposzát is, Attila királyról. Csak te írhatod meg, sok örömed nem lesz ugyan benne, az olvasók rajongani fognak érte, de a tudósok megtámadnak. Itt van az a bizonyos Hunfalvy Pál, nomen est omen, a bécsi udvar fizetett ügynöke, aki tűzzel-vassal támadja a hun-magyar rokonságot. Most akarják elrabolni ősi múltunkat, János.

Felnézett, de a tömzsi alak eltűnt. Itt volt, nem volt, helyén csak kérdőjelek táncoltak a levegőben, és gomolyogtak a homály hazug árnyai. Nyílt az ajtó, a szél beverte a havat a terembe, lobogtatta a gyertyákat. Maszkáros alakok tódultak be a Csigába, róka- és medveálarcos nők és férfiak.

Mikor ment el a barátom? – kérdezte Vörösmarty az öreg pincért, aki meglepetten nézett vissza.

Melyik barátja? Az úr asztalánál nem volt senki. Egyedül ült, mint mindig, időnként mintha hangosabban beszélt volna, bizonyára verseket írt, a sorokat skandálta. – Meghajolt, félrehajtott fejjel távolodott, mintha tojásokon járt volna.

Vörösmarty hosszan nézett utána, majd kalamárisba mártva tollát, folytatta versét, de nem jöttek a szavak, csak szállongtak a homályban, s egyre Arany János szomorú szemét látta, fátyolos hangját hallotta, amint álmaidról mesél, és Petőfiről, aki talán meghalt, s lehet, hogy a cári udvarban él. De Arany itthon van, cellamagányban él Nagykőrösön. Levelet kellene írnia *A nagyidai cigányokról* és a *Keveházáról*, dicsérnie kellene, jólesne neki. A Janus arcú költő két orcájáról írhatna, bizonyára örülne, és megírhatná azt is, hogy boros képzelgése során a Csigában beszélgetett is vele egy farsangi éjszakán, de egyelőre nem nyúlt tolla után, pohara után sem, fázósan, összegörnyedve ült, s hallgatta, amint részegen gajdolnak az álarcosok, a nők kihívóan illegetik magukat, a férfiak mogorván dobogtatnak. Egy rókalány állt meg asztalánál, és tenyere után nyúlt.

Ne jósoljak az úrnak? – kérdezte kacéran. – Látom a jövődöt.

Nem akarom hallani – vonta el kezét kedvetlenül a költő. Belemártotta tollát a kalamárisba, és folytatta a megkezdett verset.

„S várja virulását istene s munka után,
Úgy a sírokkal felszántott földbe halottait
Hordja koronként a végtelen emberiség.
És haloványan a dús, a szegény és a koronás fők
Mennek alá, víg, bús, balga, mogorva vegyest.”

Dávid Gyula

A NAGYKÖRÖSI MESTER ÉS TANÍTVÁNYA

ARANY JÁNOS ÉS TOLNAI LAJOS

Arany Jánosról – születésének mostani, 200. évfordulója alkalmából – minden bizonnyal sokféle megközelítésben elevenedik meg a Költő és a Mű. Ezekhez kívánnék hozzájárulni – felelevenítve részben már ismert dolgokat – néhány adalékkal, azt próbálva meg végigtekinteni, miképpen alakul a költő számára sokszor terhes, de mégis értékteremtő nagykörösi tanári évek munkájának eredménye, miképpen él tovább egykori diákjai egyikében.

Arany Jánost a nagykörösi egyháztanács 1851. október 8-i levelével hívja meg a helybeli református gimnáziumba tanárnak, s Arany – előzetes tájékozódás után – 1851. október 21-i levelében közli: „... a Magyar Irodalom tanári székének elfogadására magamat elhatároztam.” És november 9-én állását elfoglalva, még aznap már írja is a Cs. és Kir. Tanhatóságnak címzett önéletrajzát, majd (rákérdezésre) másfél év múlva annak pótlását – bizony, ezt a műfajt nem a kommunista rendszer káderosztályai találták ki –, mert a főhatóság előtt neki is számot kell adnia a forradalom alatti tetteiről, magatartásáról. Igen jellemző (a korra is), amit ezzel az önéletrajzzal kapcsolatban Lévy Józsefnek, a *Mikes* költőjének ír: „Önéletrajzomban úgy tettem, mint Tinódi a poesissel: semmit hozzá nem tettem, belőle el nem vettem. Első ízben elhallgattam azt, amit nem kérdeztek, ti. az irodalmi működést: másod ízben, megvallottam oly nyíltan, hogy megdicsértek érte.” (Kelte 1854. április 22.)

Életrajzíróinak egyhangú megítélése, hogy ezzel „fordulat áll be Arany pályáján” (Keresztury Dezső): életvitelét tekintve is, hiszen meg kell válnia szülővárosától, amely addig bár szerény, de biztos egzisztenciát nyújtott számára, meg kell találnia a helyét egy teljesen idegen városban – amelyiknek közössége a tízévi ott-tartózkodás alatt sem fogadja be – s egy számára – még a Tisza Domokos melletti geszti preceptorságra gondolva is – új feladatkörben: középiskolás fokon tanítani magyar nyelvet-irodalmat és latint.

A tágabb közösségen való kívülmaradásáért kárpótolja az a tanári kar, amelybe bekerül, s amelyben többen is vannak, akik Nagykovácsán szintén idegenek, és legalább olyan „terhelő” múlttal kötnek ki a tanári pályán, mint ő. A természetan katedrán tanít már a materialista filozófus, Kossuth nagyváradi lőpor- és gyutacsgyárosa, Mentovich Ferenc, az *Unio-dalok* és a Gyulai Pállal és Szász Károllyal közösen megjelentetett *Nemzeti színek* című verskötetek költője, Arany tanártársa lesz a későbbi püspök, Szász Károly, aki a szabadságharc idején utászként szolgált, s hamarosan idekerül a nála néhány évvel fiatalabb Jánosi Ferenc; itt köt ki 1853-ban Szilágyi Sándor, aki a szabadságharc alatt nemzetőr, s cikkei jelentek meg a *Pesti Hírlap*-ban és az *Életképek*-ben. S a tanári karba tartozik Salamon Ferenc, aki honvédként részt vett a csucsai és a borgóprundi harcokban is, Világos után pedig bujdosni kényszerült.

Arany akkori lelkiállapotában a forradalom leverését követő – őt Petőfi elvesztése miatt személyesen is nyomasztó – közhangulat ütközik ki lépten-nyomon. Ennek kifejezése Nagykovácsán született első verse, a lelkiállapotát feleségével megosztó *Oh! ne nézz rám*, vagy a valamivel későbbi *Visszatekintés*, amelyben félreérthetetlen a célzás :

*Álmaim is voltak, voltak...
Óh, én ifjú álmaim!
Rég eltűntek, szétfoszlottak,
Mint köd a szél szárnyain.
Az az ábránd – elenyészett;
Az a légvár – füstgomoly;
Az a remény, az az érzet,
Az a világ – nincs sehol! –*

*Nem valék erős meghalni,
Mikor halnom lehetett:
Nem vagyok erős hurcolni
E rámszakadt életet.*

És ha utánaszámolunk, az, aki ezeket a sorokat magából kiírja, mindössze 35 éves.

Ha csak gondolatban végigsoroljuk Arany Jánosnak a nagykovácsi években született verseit, e tíz év költői termése egyáltalán nem igazolja a fentebb versbe öntött érzületet. Olyan balladák születnek ebben a néhány év-

ben, mint az *Ágnes asszony*, a hősi magyar múlt egy-egy epizódját idéző *Szent László*, *Zács Klára*, *Pázmán lovag*, *Rozgonyiné*, *Török Bálint*, a Hunyadi témakörhöz kapcsolódó *V. László*, *Mátyás anyja*, *Szibinyáni Jank*, *Both bajnok özvegye*; vagy a fentiekben kifejezésre juttatott életérzésre rá-cáfoló költői életképek: *A hegedű*, *A fülemüle*, *A bajusz*.

És itt, Nagyőrösön írja meg *A walesi bárdokat*, válaszul egy Ferenc József császár magyarországi látogatását köszöntő vers megírására kapott „felkérésre”, amely akkor, 1857-ben persze nem jelenhetett meg, de amely – legalábbis a tanári karban – már megszületése után többek által ismert volt.

Arany költői pályájának nagykőrösi éveit tehát nem olyan sötétek, mint ahogyan arra a fenti idézetekből esetleg következtetni lehet, sőt, vannak olyan versei is ebből a korból, amelyek arról tanúskodnak, hogy a maga csendes módján, jól beilleszkedett abba a tanári karba, amelyben ő – életkorát tekintve – az „öregek” közé tartozott, de amely egyben baráti kör is volt. Ebben a körben oldódott némiképp borongásra hajló természete, olykor a társaság tréfáiban is részt vett, amint ezt azok a tréfás versek is bizonyítják, amelyeket a kritikai kiadás a „tréfák a nagykőrösi évekből” cím alatt illesztett be az életműbe: a Mentovich Ferencnek ajánlott *Névnapi köszöntő*, vagy az a vers, amely ezt a sokat eláruló alcímet viseli: „midőn Szilágyi Sándor úr az ő első és utolsó malacának végső tisztességtételét nagy és fényes gyülekezeti jelenletében tartaná: ezen alkalmatosságra készítődjött és elmondódott egy bocskoros poéta által a következőképen” – és amelyből – ízelítőül – ideiktatunk néhány sort:

*Gyilkosom, kegyetlen! Mivel érdemlettem,
Hogy ez a sok éhes osztózik felettem,
Hogy fiatalságom zsíros tavaszában
Így körülfogjanak szél-tiben, hosszában?
Nem irtóztál ugyan belém verni késed,
Mellyel eddig nem volt egy sicher döfésed,
Melytől ez ideig a patkány se féle?
Hogy tudtál engemet általaverni véle?
(...)
Ha valami éjjel paplanodban korog,
Az én lelkem lesz az, amely ott kucorog,
Az lesz, mely a legszebb női társaságban
Egyszer csak megröffen hátul a nadrágban.*

„Ez a gimnázium – hogy máris idézzük a tanítványt, az iskolai iratokban akkor még Hagymási Lajos néven bejegyzett Tolnait, évtizedekkel később keletkezett könyvét, *A sötét világot* – akkor az ország összes gimnáziuma fölött toronymagasságban állott. Olyan fényes tanári kart, amilyen az Alföld e híres főiskolája dicsekedhetett akkor, sem azelőtt, sem az után nem tudott többé a gazdag egyház összeállítani. Koronája ennek az egész fényes testületnek Arany János volt.

(...)

Én e lángelmű költőt férfikora legszebb éveiben ismerhettem meg...

Középtermetű, köpcös, kemény járású, sötét fekete hajú, spanyol szakállú, olajbarna, sárgás, telt arcú ember volt. Apró fekete szemei csodálatos fényben csillogtak. Roppant gyorsan tudott velük ide-oda nézni. Szívesen mosolyogva és hamar jót nevetett, amikor első fogai közt jó nagy hézagot lehetett észrevenni.

Magyar nadrágot és csizmát viselt, de német kabátot, magyar kalappal. Hangja tompa volt, mely versolvasás alkalmával édesen ellágyult... – a nagy embert semmi se árulta el.

Inkább egy jómódú vendéglősnek látszott, mint költőnek.”

Már ebben a leírásban is keverednek a későbbi író embermegfigyelései olyan vonásokkal, amelyeket csak a diák vesz észre. Tovább pedig már teljesen ez a megfigyelői optika válik uralkodóvá:

„A latin nyelvet és a magyar irodalmat tanította. Nem volt élénk pedagógus tanár, de rendszerető, sőt szigorú, ki a legkisebb helytelenséget sem tűrte szó nélkül. Egy félretekintés, gyenge súgás elég volt, hogy keményen megdorgálja az embert...

Nem emlékszem, hogy egyetlen órát is mulasztott volna valaha. A betegség, későn jövést nem ismerte.

Amint kezdtünk a nagyobbak által tudomására jutni, hogy kicsoda ezen szigorú ember: imádtuk. Nem beszélt, nem magyarázott feleslegesen, semmi népszerűséget nem hajhászott, hidegen jött és ment, és alig váltott valakivel egy szót. Mégis lestük és boldogok voltunk, mikor az ő órája következett. Volt kissé parasztos arcában valami kimondhatatlan megnyerő jóság.

Az törvény volt nálunk, hogy az ő tantárgyát becsületbeli dolognak tartotta mindenki lehetőleg megtanulni. Gyöngye tehetségűek az ő tanítványai között is voltak, de rosszak, helytelenkedők, hanyagok – az én emlékezetem szerint – nem.

Soha a legtávolabbról sem árulta el, hogy ő is írt verset, magától soha egy sort nem engedett volna szavalni.”

A Nagykőrösre Dunaszerdahelyről került diák („tizenöt éves létemre majd egy öl magas, szálas fiú voltam, szegényes, kopott öltözetben, túlságosan tartózkodó, félénk modorral”), ha nehezen is, de igen közel kerül Arany Jánoshoz, mégpedig egyelőre nem költőként (bár később az Arany felügyelte irodalmi körben is megfordul, s versei jelennek meg a kör kéziratok lapjaiban), hanem íródeákként: Arany ugyanis rábízta költeményei kéziratának összemásolását, ami nem kis kitüntetés volt. Pedig Tolnai – évtizedekkel később – úgy érzi, hogy annak idején „nem tudta megnyerni Arany különösebb rokonszenvét”.

Az egykorú tények nem támasztják alá ezt az utólagos beleérzést: a nagykőrösi református gimnázium *Catalogus*ában előmeneteléről Arany János keze írásával fennmaradt, és az Arany János összes művei kritikai kiadásának a „nagykőrösi iratok”-at tartalmazó kötetéből ismert beírás szerint a görög nyelv és a mathesis kivételével osztályzata minden tantárgyból *preclarus* (azaz kitűnő) volt, a második félévi részletes jellemzésnél pedig a „magyar nyelv” rovatban ez áll: *In lit. hung. promptus; compositio sat ornata et judicio pollens; decl. rei accomod* (azaz: a magyar irodalomban buzgó, szerkesztése ékes és értelmes; szavalása a tárgyhöz illő), az „írásbeli dolgozatok külalakja” rovatban pedig: *elegans*.

(Csak közbevetőleg: az akkori osztrák iskolai rendtartás szerint a katalógust németül kellett volna vezetni, s csak megengedőleg használhatták a tanárok a latint, a nagykőrösi tanári kar azonban kihasználta ezt a lehetőséget, és inkább ez utóbbit használta, mint a Bach-korszakban gyűlölt németet.)

Arany maga is több egykorú levelében tesz említést nagykőrösi tanári munkájáról (legrészletesebben egy Lévay Józsefnek 1858-ban írott levelében), amelynek legjobb összefoglalóját Keresztury Dezső adta meg Arany-monográfiájában.

„Érdemes figyelni rá – összegezi Keresztury ennek a levélnek az alapján –, mennyivel részletesebb, elevenebb a magyar tanítás leírása, mint a latiné. Ez is bizonyítja, hogy elsőrangúnak, fontosnak tartotta az anyanyelv eleven birtokbavételét, a fogalmazás pontosságát és változatosságát, logikus és formás voltát. Szakított a kényelmes, magoltató, szajkózásra nevelő módszerrel, bár a könyv nélküli fölmondást elhanyagolhatatlannak tartotta; a versek 'skandált', tehát a ritmust kiemelő, és a 'szavalt', tehát a szöveg értelmét követő előadását egyformán gyakoroltatta, ha szükségesnek látta,

személyes példát is szolgáltatva a kétfajta szerkezet, 'menet' megkülönböztetésére és összekapcsolására. Nem akarta, hogy tanítványai szabályok, adatok tömegének tudásával, hanem azt, hogy az összefüggések felismerésével s önálló véleményalkotással jeleskedjenek. Az irodalom történetének tanítását – a használt tankönyvek elrendezését tudatosan megváltoztatva – az új korral, Bessenyeiékkel kezdte, hogy a diákok az olvasott és megtanult szövegeket megértve kedveljék meg s utánozzák a mintául kiszemelt fontos darabokat; újra szokássá tette, hogy érdeklődő tanítványai összemácsolják kedvenc verseiket: ezzel már nemcsak fogalmazókészségüket fejlesztette, de nemzeti érzésvilágukat is, hiszen e versek közt nagy szerepet játszottak reformkori nagy költőink – Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi stb. – művei s nemzeti történelmünk lelkesítő mozzanatai.”

A sötét világ alapján, egykori diákja emlékei segítségével ezt a képet Arany nagykőrösi élete külső kereteinek leírásával tehetjük teljesebbé:

„Arany János közvetlen a nagy emeletes iskola-épület mellett lakott. Úgy emlékszem, a hosszú, ódon épület három szobás lehetett. Elöl két, egymásból folyó csinos szoba, egyik háló, a másik nappali, úgynevezett szalon. Itt konyha következett. Mellette egy egyablakos keskeny szobácska.

Itt írt, itt teremtette halhatatlan balladáit, genreképeit, kissé száraz, fanyar, kedélytelen, tudálékos ódáit a Gyulai Pál Shakespeareje...

A kis szoba egyszerű bútorzata a következő darabokból állt: egy keskeny, festett ágy zöldes takaróval, jókora könyvvállvány, szép csinosan rakott aranybetűs könyvekkel.

Négy-öt száz könyv volt benne legfőlebb.

Az ablaknál széles, de igen egyszerű íróasztal, igen rendesen elhelyezett papírcsomagokkal, könyvekkel, márvány-nyomtatóval és egy nagy tintatartóval, melyet, mint apró csillagok, ollók, spanyolviasz, linea, tollak, plajbászok és apró csecsebecsék vettek körül.

Hátul, a sarokban természetes fehér banya-kemence terpeszkedett.”

Itt fogadta egy alkalommal minden bizonnyal elfogódott diákját Arany.

„– Üljön le.

Ő maga leült egy karosszékre, én folyvást állva maradtam.

Most néztem meg jól a nagy költő arcát.

Nemesen komoly, jóságos, barna, nyugodt arc volt. Bánatos inkább, mint vidám, mély tűzű szemével folyvást egy pontra, de nem az ember arcára tapadó.

Ruházata oly egyszerű, mint egy szegény mesteré.

– Hát én azt szeretném, ha maga leírná az én összes verseimet. Két kötetben akarom kiadni. Jó írása van, és úgy hallom, nem jár a szállására senki – ez kellene nekem. Senki ne turkáljon az írásaimban. Ezt ki is kötöm. Nem kívánom ingyen. Maga szegény fiú.”

A feladat minden bizonnyal lelkiismeretes teljesítése az idők folyamán sokkal többet jelentett a tanítvány számára, mint a szegénységére való utalás miatt önérzetesen visszautasított honorárium: Aranynak – már Pestre kerülésük után – Tolnai Lajos írói pályájának alakulásában is szerepe volt.

Az 1856-ban érettségizett nagykőrösi diák a pesti református teológián folytatta tanulmányait, azt követően 1861-től a református főgimnáziumban tanított, s 1860-tól már versei is kezdtek megjelenni a lapokban – az általa is legjobbnak ítélték az Arany János szerkesztette *Szépirodalmi Figyelő*ben majd 1863–64-ben a *Koszorú*ban.

„Verseket írtam minden fajban – emlékezik vissza Tolnai Lajos –, és elvittem őket Nagykőrösre – az akkor még ott lakó Aranyhoz.

Arany, ha nem volt is nagy istápolója az úgynevezett törekvőknek – de legalább egy-két igaz észrevételt szívesen megtett.

– Mit akar ezekkel a versekkel? – kérde egy augusztusi napon tőlem, Nagykőrösön, abban a kis szűk udvari szobácskában.

– Csak írom.

– Hát tudja, mit? Ne írjon. Tanuljon nyelveket... A verseknek pedig hagyjon békét.”

Ez a megjegyzés azonban – úgy tűnik – csak a verseknek szólt, mert abban, hogy Tolnai elindult a prózaírói pályán, szintén közrejátszott Arany János – illetve még inkább a családja. Ennek történetét is *A sötét világból* ismerjük. A verseket szorgalmasan és nagy gonddal másolható diák ugyanis Arany családjához is közelebb került. Ahogyan Tolnai később írja: férje kedvenc diákjai között tartotta számon Arany Jánosné, és szívesen hallgatta dunaszerdahelyi falusi történeteit Piroska. Az ő szórakoztatásukra mesélte el egy látogatása alkalmával azt a történetet, amellyel az akkor már Tolnai Lajos néven verseket publikáló diák prózaírói pályája is elindult.

Mindez pedig a következőképpen történt:

„Gondolom, verset vagy dohányt vittem Aranyhoz – idézhetjük tovább *A sötét világot* –, egyiknél mindig igen szigorú volt, különösen irányomban, a másik cikknél valamit szívesen elnézett.

Felesége – egy kitűnő műveltségű jó magyar asszony – olyankor, ha régi ismerős kereste fel férjét, be-be szokott tekinteni a szerkesztői irodába.

Híves, őszi esős idő volt vagy kora tavaszi – csak azt tudom, hogy hideg volt. Egyetlen szép leányuk, Juliska is odabent ült atyjánál, ki szellemes, élénk lányát határtalanul szerette.

Én valami nagykőrösi hangversenyt beszéltem el, amelyen Aranyné jóízűen nevetett.

– Jaj, lássa, édes Tolnai, mért nem írja le ezeket, Fodornét, Vargánét, a Vajkó leányokat, Mészáros Zsuzsikát, a Szentpéteri leányokat, a Gubodi kisasszonyokat? Ezeket maga jól le tudná írni.

Juliska hangosan kacagott, tapsolt és biztatott, hogy írjam le ezt a hangversenyt.

Aranyra néztem, hogy mit csináljak.

– No, próbálja meg – mormogá mosolyogva...

Pár hétre e látogatás után megint bekopogtam a szigorú szerkesztőhöz.

Élesen, zordan nézett reám apró fekete szemével.

Tudtam, hogy ilyen sűrűn alkalmatlankodni: az már tolakodás.

Bocsánatot kértem, hogy egy elbeszélést hoztam.

– A kőrösi bálról?

– Nem. A lutris mesterről.

– Ki az?

– Egy szegény falusi rektor.

– Adja ide.

Mintha megmérte volna – s aztán odadugta a többi iromány közé.

Intett, hogy mehetek.

Hát a Figyelő következő száma már hozta »A lutris mester«-t.”

Arany érdeklődése valójában nem pusztán egy, általa jónak tekintett novellának, még csak nem is egy új írói kvalitás jelentkezésének szólt. Lap-szerkesztőként a *Szépirodalmi Figyelő Előrajzában* valóságos irodalompolitikai programot ad: szemben áll a „petőfieskedők” akkoriban igen divatos irányzatával, a „lelketlen kontárság”-gal, de nem zárkózik el az ifjú nemzedék elől. „Az érdemnek koszorú, a tehetségnek buzdítás, a kontárságnak visszariasztás” a maga megfogalmazta elvét követve törekedett arra, hogy bevonja legjavát annak az „új nemzedék”-nek (ilyen című lap köré tömörült a 60-as évek elején az a fiatal írócsoport, amely Zilahy Károlyt tekintette szellemi vezérének), amelyben Tolnait is ott találjuk.

Tolnai Lajos esetében ez nemcsak azt jelenti, hogy *A lutris mester* után még több novellájával találkozhattak a *Szépirodalmi Figyelő* olvasói, hanem azt is, hogy az ígéretesnek tartott fiatal író (1867-ben már két elbeszélés-

kötete és egy regénye jelenik meg) a Kisfaludy Társaságba is beválasztják, meghozza Eötvös József ajánlására.

Közel két évtized telik el, míg Arany János nevével az időközben lelkeszként Marosvásárhelyre került Tolnai élet- és pályaképében újra találkozunk. Akkor már létrehozta a Kemény Zsigmond Társaságot, s 1879-ben annak égisze alatt lapot is adott ki, az *Erdélyi Figyelőt*, amelyben hasonló elveket és szerkesztői programot vall, mint amelyeket Arany fogalmazott meg annak idején a *Szépirodalmi Figyelő* élén.

Érdekes kissé bővebben idéznünk Aranynek a lapot elindító *Előrajzából*: „Midőn ez új folyóirat a magyar szépirodalom többi képviselői között megjelen: oly tért szándékozik elfoglalni, mely nálunk ez idő szerént betöltve nincsen.

Tekintve az élénk mozgalmat, mely költészetünk mindkét – folyó és kötött – alakú teremtményei körül mutatkozik: nem lehet nem örvendeznünk e jelenségen... De a figyelmes szemlélő azt is veheti észre, sőt nem ritkán a közönségből is hallatszik panasz, hogy e szétáradó terjeszkedés nem áll a mélységgel kellő arányban.”

És alább:

„Az érdemnek koszorú, a tehetségnek buzdítás, a lelketlen kontárnak visszariasztás kell... Nem a régít az új ellenében, hanem az örök szépet az idő gyarlóságai ellenében akarjuk képviselni.”

Tolnai az *Erdélyi Figyelő* programcikkében – nyilván más irodalmi közegekben: egy, az akkor már igen erős felszívó hatást érvényesítő Budapesttől messze eső vidéki városban – a hely hagyományaira, Apáczaira, Aranka Györgyre, a Bolyaiakra, Fogarasi Pap Józsefre, Kovásznai Sándorra hivatkozik, lapja egyik munkatársának küldött szerkesztői üzenetében azonban már Arany Jánosra, s így fogalmazza meg elvárásait: „Szeretném, ha a bírálatoknál ez a hang honosodhatnék meg irodalmunkban a gyermekes lelkicsinylés és a még gyermekesebb enthusiasmus helyett, ami Arany János műveit is oly abszolút becsüekké teszi.”

De nemcsak ennyi a hasonlóság: Tolnai 1879-ben ugyanúgy érzi, hogy egy ilyen célokat kitűző lap létét csak egy megfelelő intézmény (adott esetben a Kemény Zsigmond Társaság) fedele alá húzódva biztosíthatja, mint két évtizeddel korábban Arany, aki Pesten indítandó lapjának „fedele” gyanánt a Kisfaludy Társaságra lel. „Emlegették mások – írja Csengery Antalnak még Nagykőrösről, 1860. január 4-én kelt levelében –, magam is gondolkodtam – szerkesztőségről. Ne nevessem ki. Egy tisztán szépirodalmi, kellő kritikával szerkesztett lap által még talán az irodalomnak is lehet-

ne használnom.” Aztán, amikor a Kisfaludy Társaság igazgatóságának tervét felvetik előtte, ugyancsak Csengerynek írott, 1860. július 9-i levelében örömmel jelez vissza: nem utasítaná el az „önkéntes bizalmat, kivált, ha másik céllal összekapcsolhatnám, s a Társaság égisze védené kezdeményemet”.

Az *Erdélyi Figyelő* másfél évfolyamát végiglapozva aztán más dolgok is jelzik, hogy Tolnai mennyire köti vállalkozását Aranyhoz, aki akkorra már teljesen visszavonult az irodalmi élettől, de Margit-szigeti magányában – ha rejtőzködve is – nemcsak hogy újra felragyogtatja, de új színekkel, mélységekkel is gazdagítja költészetét.

Arany János neve ugyanis ott szerepel a marosvásárhelyi lap munkatársainak névsorában. S hogy ez nemcsak közönség-csalogató dísz, azt a lap tartalma ékesen bizonyítja.

Tolnai, mindjárt az első számban részletet közöl az akkor frissiben megjelent *Toldi szerelméből*, s ugyanabban a számban (1879. december 7.) ismertető cikket is a műről, belefoglalva abba Gyulai Pálnak a Kisfaludy Társaságban elmondott, a *Toldi szerelmét* bemutató bevezetőjét, Greguss Ágostnak a költőt e bemutató után otthonában köszöntő szavait, s idéz Aranynak a kiadáshoz írott előszavából is. Aztán megjelenteti lapjában – még az 1879. év utolsó számában – a *Harminc év múlva* című, Petőfi halálára emlékező verset, a következő évben pedig *Az éjféλι párbajt*, amelyet nem sokkal korábban (1880. február 8-án) Szász Károly mutatott be, ugyancsak a Kisfaludy Társaságban. S ugyancsak az 1880-as évfolyamban néhány kisebb Arany-költemény: *Az anyai gond*, *A jóságos özvegynek*, *Egy síremlék-re* és *Félmagyarság* – átvételek különböző albumokból és almanachokból.

Arany János összes műveinek kritikai kiadása, abban közreadott levelezése semminémű támponttal nem szolgál arra, hogy ezek a közlések az egykori tanár és tanítvány közvetlen kapcsolata révén jelentek volna meg az *Erdélyi Figyelő*ben. De talán nem alaptalan feltételezés, hogy ezek Arany László közvetítésével kerültek Tolnaihoz.

Kettőjük ismeretsége nyilván még a nagykőrösi évekre vezethető vissza, s ez – bár elég nagy (hét év) volt közöttük a korkülönbség –, de ez az idők folyamán kiegyenlítődött, barátsággá fejlődött, amit kettőjük levelezésének 1878–79-ből fennmaradt (tehát még az *Erdélyi Figyelő* megindítását megelőző időkből való) néhány darabja egyértelműen tanúsít. Amikor ugyanis Tolnai rászánja magát, hogy ledoktorál (reménykedve abban, hogy ennek révén sikerül Pesten egyetemi katedrához jutnia), Tompa Mihályról írott dolgozatát Arany Lászlónak küldi el baráti bírálatra, s őt kéri meg

arra is, hogy a dolgozatot Gyulai Pál felé (aki akkor a *Budapesti Szemle* szerkesztője volt) közvetítse. A barátság jogán aztán Arany László őszintén meg is írja kritikus észrevételeit Tolnainak.

Érdeemes a levélnek ezt a részletét bővebben idéznünk, mert az észrevételek közül egy pontosan jellemzi Tolnai egész későbbi irodalom-publisztikai hozzáállását:

„Nem tűzöm én a kritika feladatának a kegyeletet – írja Arany László 1878. április 4-i keltezésű levelében. – Tudom, hogy ez képtelenség volna. De különbséget látok a kritika feladata között akkor, ha egy élő írónak bizonyos iránybeli szereplését, s talán e szereplésnek hibás dicsőítőit, talán humbugot vagy legalább oly irányt támad meg a kritikus, amit ő humbugnak vél – és akkor, ha egy meghalt költőnek egész élete működéséről akar szólni. Amott jogos a támadó hang, a kíméletlen modor, a kemény kifejezések, s jogosult a kritika csak vagy főleg a hiányokat, a ferdítéseket világitani meg. Emitt nem, amott lehet olykor vádoló ügyvéd; emitt csak bírói tiszt illeti meg.

Újra átolvasva értekezésem: a benyomás reám ugyanaz, mint először. Merev támadás, nem ítélet. Magas mérték alkalmazva, hogy kisebbnek lássék a költő. Egybe állítva Oviddall, egy füst alatt emlegetve Goethével, Homérral, sőt akár Vörösmartyval is.

’Isten, világ tudja, hogy én se Vörösmarty, se Petőfi nem vagyok – miért tehát bizonygatni olyat, aminek ellenkezőjét senki sem állítja’ – írja Tompa Dömötörhöz.

Nem bánom, mutasd ki, hogy Tompa nem volt úttörő genie: hogy míg Petőfi föl nem lépett, az athenaeumi költők járt útján haladt, s csak akkor tért a másik útra, mikor Petőfi azt megtörte; hogy nem is másod rangot foglalt el.

De mutass rá költészetének szépségeire is, ha hibái iránt oly szigorú vagy. Ne vedd halálos bűnnek nála, hogy nem volt népies, míg senki nem volt – Petőfi előtt. Ha fiatal éveiben ’bájvirágokról’ beszélt ő is, mint minden más földi halandó.”

A Tompa-tanulmány kapcsán jelzett negativista viszonyulás egyébként nem gátolja meg Arany Lászlót abban, hogy továbbra is szíven viselje a tanulmány közlésének ügyét, sőt Gyulait sem abban, hogy a *Budapesti Szemlé*-ben ne közölje azt – igaz, néhány megjegyzéssel jelezve egyet nem értését. És láthatólag a szókimondó kritika sem zavarja Arany László és Tolnai viszonyát, hiszen a „szerető barátod” megszólítás későbbi leveleiben is ott van, sőt Arany László – már az *Erdélyi Figyelő* idején, 1880-ban – egyik le-

velében „az öreg úr”-nak küldött bor megérkezését is visszajelzi – ezt Tolnai nyilván „honorárium” fejében küldhette Arany Jánosnak.

Aztán fennmaradt egy másik Arany László-levél, amelyben arra történik utalás, hogy Tolnai akkoriban Arany János életrajzának megírását tervezi: Arany László 1878. december 21-én válaszol Tolnainak egy levelére, amelyben az Arany János életrajzi adatai iránt érdeklődik, amire – amint kiderül – egy tervezett esztétikai tanulmánya miatt volna szüksége. Ezekről ad felvilágosítást, megjegyezve, hogy életrajzot egy költő életében írni nem lehet, s nincs is jogosultsága.

A marosvásárhelyi *Erdélyi Figyelő* nemcsak verseket közöl Arany Jánostól (amely közlések a kritikai kiadás gazdag jegyzetapparátussal kiadott kötetének közreadása után filológiai szempontból is figyelmet érdemelnek), hanem Arany irodalmi munkásságának egyes vonatkozásait az olvasóval megismertető tanulmányokat is. Így a lap 1880/2. számával kezdődően jelentet meg egy hosszabb tanulmányt Pap István tollából az *V. Lászlóról*, majd az 1880/13. számtól Veress Ignác hosszabb tanulmányát *Aristophanes lovagjairól*, „Arany János fordításában” alcímmel, az 1880/12. szám pedig Tolnai Lajos egy előadásának szövegét közli *A hunmondák* címmel. Az irodalomtudomány által számon nem tartott, szerény dolgozatok ezek, a szerkesztői szándék azonban világos: Arany példájával bátorítani ezt a vidékiségből kikapaszkodni vágyó szellemi életet.

1880. május 16-án aztán meghal Tolnaiék kislánya, Iduna, s az egyháza és a marosvásárhelyi közélet több hatalmasságával való harcában akkoriban épp nyugvóra került Tolnai Lajos a veszteséget oly súlyosnak érzi, hogy arra hivatkozva megszünteti a lap kiadását. Amikor pedig azt *Figyelő* címmel, még mindig a Kemény Zsigmond Társaság égisze alatt, de már teljesen egymagában írva-szerkesztve, 1884-ben újra elindítja, Arany János már két éve halott, ő pedig – a vásárhelyi harcainak kiújulása és e harcokban mellette álló püspökének, jóakarójának, Nagy Péternek a halála után – maga is elhagyja áldatlan harcainak színterét.

1884 őszén Tolnai Lajos visszatér Budapestre – nem egyetemi katedrára, ahogyan remélte –, hanem egyszerű íróként, lapszerkesztőként, s elindítja „az irodalmi Deák-párt” hatalmasságai ellen azt a harcot, amelynek során épp az Arany Lászlótól kritikusan jelzett vonás válik uralkodóvá, még Arany Jánosról írott cikkeiben, tanulmányaiban is.

Ez a harc már Tolnainak az általa szerkesztett *Irodalom* című lapjában közölt, Riedl Frigyes-féle Arany János-életrajzról írott kritikájával („kegyetlen letaglózásával” – ahogyan Komlós Aladár minősíti) elkezdődik,

majd a Kisfaludy Társaságról közölt („gúnyos, lekicsinylő” – Komlós) cikkekkel, a Gyulai Pál elleni „igaztalan cikksorozat”-tal folytatódik. Aztán eljut oda, hogy lapja megszűnése után, a *Képes Családi Lapok*ban és a *Magyar Szemlé*ben Arany Jánost sem kíméli. „Ezek az ítéletek – állapítja meg a 19. század második felének magyar kritikáját összességében mérlegre tevő Komlós Aladár – nem a kritikai igazságszeretet sugaránál, hanem a személyes sértődöttség dühének lángjától elvakult lélekben születtek...” Ezt a sértődöttséget pedig az táplálja, hogy Arany János műve ekkor már a Gyulai és kritikus-köre által képviselt kánon alapkövének számított, s Tolnai e kánon ellen – vagy inkább az ennek nevében vitt irodalom-politikai pozícióharc közepette – alkalmazott elvakultan egy olyan „mérccét”, amelynek igaztalanságára a Tompa-tanulmány kapcsán már Arany László figyelmeztette.

Arany János művének megítélésén ezek a minősítések persze nem változtattak, az egykori eminens nagykőrösi diák, a kiegyezés utáni korszak (Ady, majd Móricz által oly nagyra becsült) ádáz kritikusanak a pályaképen azonban az árnyékos oldalt jelentik.

ARANY-SZÓTÁR

Arisztophanész – „Zengi epigrammád a fényt, melyet a görög ellen / Olcsón puffogató szónok a honra derít; / Forгатom én nappal görög íróm' s forгатom éjjel: / Vénségemre be nagy lelki homályba esém!” – idézi Szilágyi Domokos *Kortársunk*, *Arany János* című esszéjében Arany válasz-epigrammáját az *Üstökös* örvendezésére, és zárójelben hozzáteszi: „(Ennek a lelki homálynak köszönhetjük a magyar Arisztophanészt.)”

Kezdjük tehát ezzel ~ ürügyén: Arany → *tanulékony*ságával. Szintén Szilágyi meglehetősen pikírt sorokat ír arról, hogy mit szoktak gondolni az őstehetségről, és mennyire nem volt őstehetség Petőfi. Görögül megtanulni akkor sem lehetett tréfadolog, s hát még a szemérmertlenség tantárgyában elmerülni! Boldog korok azonban nem szemérmertlenek, mert semmi közük a szemforгатáshoz. Arany ezt nagyon jól megértette és elfogadta, leginkább valószínűleg ~-nak köszönhetően, de hát → *Shakespeare* sem az a templomajtó. A *Hamlet* és a *Szentivánéji álom* egyes részei versengenek a *Lüszisztrátéval*, ám a görög végedes-végig csupa sikamlósság. Az oly fordalmasan nyársat nyelt Magyarországon semmi sem lehetett hathatóssabb gyógyír, mint a nők önmegtartóztatási kísérlete. „Úgyhogy, mióta elpártolt Milétus, / Egy nyolchüvelyknyi csiklandót se láttam, / Mely volt nekünk bőrből csinált segély.” „Oh, lelke asszonyok, minő edény! / Ezt már marokra fogni kész öröm.” Ilyeneket írt az, akiről a → *szemérem* szó az elsők között jut eszünkbe. Hogy ezt ~ írta? Senkit ne tévesszenek meg a kultúra játécai, könyörgöm.

Ballada – Nagykőrösi balladák és kései balladák; történelmi és népi és lélektaniak. Ezeknek a kategóriáknak lehet némi hasznuk a tankönyvekben, a lényeg azonban nem a kategorizálás.

Az biztos, hogy az életmű legszínvonalasabb opuszainak egy része a ~ címkével illethető, de az is biztos, hogy az életmű más színvonalas részeit éppen ők nyomták el. A → *Toldit* persze nem sikerült, de majdnem minden mást igen, többek között a remek egyes szám első személyű, közvetlen verseket (pl. *Letésem a lantot*, *Őszikék*). Hogy Füst Milán-osan szóljak, magam én is csak Szilágyi Domokos esszéjéből tudtam meg, hogy milyen messzi-

re hat Arany: egy töredék rímpárját majd Radnóti *Levél a hitveshez* című verséből halljuk vissza.

Kétség sem férhet hozzá, hogy a ~ nagyon kezére áll Aranynak. Az epikus tömörsége, a dallamos tragikussága. A *Tengeri-hántásból*, az *Ágnes asszonyból*, az *V. Lászlóból* az derül ki, hogy ez a magányos ember egy nagy vívódó volt. Mi is lett volna más?

Mi tagadás, a történelmi körülmények is segítették. A → *barátság* hamar véget ért, és ő ott maradt a feleségével meg a forradalom elveszett illúziójával. És a rengeteg kultúrával → *Shakespeare-től* → *Arisztophanész*ig, amit egyedül kellett megemésztenie. Amúgy is emésztős alkat volt, de azért nem bánta volna a segítséget. Mélyen jellemző, hogy még a legkorábbi, nagykőrösi balladák is jóval Petőfi halála után íródtak, 1852-től kezdődően.

Barátság – Talán az első szó, mely Arany (és persze Petőfi) kapcsán eszembe jut. Úgy jött, mint a nagy barátságok, és úgy is múlt el. Petőfi hevesen „bejelentkezett”, aztán ugyanolyan hevesen távozott.

A ~ különben minden körülmények között misztérium, az ő esetükben pedig sokkal inkább. Hogy találhatott egymásra, mi több, hogy maradhatott meg egymás szeretetében két ennyire különböző alkat? Forradalmár és megfontolt, nyüzsgőnc és nyugodt, lobbanékony és lassú tűzű? A szeretetet nem lehet elmagyarázni, néhány konjunkturális ok mégis megfogalmazható. Ezek közül a → *nép* és a → *tehetség* a két legfontosabb.

Akárhogy is, egymás mellett maradtak, amíg tehették. Nem sokáig tehették, nem is sokszor találkoztak, de nagyon mélyen. „Összeférhetetlen, elviselhetetlen alak – mondja Házy János Petőfiről –, legtöbbször a barátait is nyírta, néha jobban, mint az ellenségeit, s persze számos visszaemlékezés van, amelyik épp az ellenkezőjét szeretné bizonyítani, holott lehetetlen. Egyetlen ellenpélda az Aranyhoz fűződő ~, amely egyben a Petőfi-próza legjobb lapjait hozza. Az Aranyhoz írt leveleket játékoságuk, fesztelenségük és modormentességük miatt öröm olvasni.”

Gondolom, ez a fesztelenség halt ki Aranyból Petőfivel. Amúgy se ő vitte a ~-ba, és kisebb kaliberekkel nem lehet fesztelennek lenni, márpedig Petőfi hirtelen halála után a kortárs magyar költészetben csak kisebb kaliberek, csak a „petőfieskedők” maradtak. Nem beszélve a szeretetről, amely nem is kaliber kérdése, viszont nem érezhető a semmiből. Arany hűségese lélek volt, l. *A honvéd özvegye* című versét, 1850-ből.

Magyarság – „Ha az Ezeregyéjszaka dzsinnjei egy nap felkapnák Magyarországot, és elvinnék távolabbi egekbe, úgyhogy a helyén nem maradna semmi más, csak Arany János tizenkét kötete, ezekből a mágikus könyvekből maradék nélkül ki lehetne olvasni a magyarság eidoszát.” – írja Szerb Antal, és ez nagyon szép. Aranynál a magyarság nem szájtépés, nem hisztérikus idegenellenesség, nem provincializmus, hanem a nyelv örök szépsége, a szavak kalászsága, az arany kimunkált ragyogása. „Liliomról pergő harmat, / Hulló vízgyöngy hattyu tollán.”; „Lovai körmétől lágy levegő csatog, / Mint a megütött víz, nem süllyed alattok, / Kereke zsurlásán ordítva csikordul, / Ollyan erővel zúz, oly sebesen fordul. // Messze mezőn háló sok erre fölér, / Takaróját jobban felvonja füléhez / S mélyebben elalszik, hogy a hajnal költi; – / Hadurat nem látja ember soha földi.” Az *Ágnes asszony* és a *Buda halála* nyolcadik éneke egyaránt bizonyítja, amit bizonyítani sem kell: mennyire tudott magyarul, milyen ravasz mögöttesekkel és inverziókkal. *Mindent* tudott, mert mindenre figyelt, és mert a kértelenben mérte meg minden bizonyosságát; és éppen ebben a szorongásos mívésségben is magyarabb volt, mint sok problémátlan firkász.

Nép – Mára szinte megfejthetetlen és használhatatlan fogalom. Ma/mi szociális érzékenységnek neveznénk, de távolról sem olyan őszinte, mint volt akkor, amikor még Petőfi és Arany levelezett róla. „Hiába, a ~költészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a ~uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokallta már látni, mint martírkodnak milliók, hogy egypár ezren henyélhessenek és élvezzenek. Égbe a ~-et, pokolba az arisztokrátiát!” – írta Petőfi híres első levelében, 1847. február 4-én. És február 23-án: „Csak királyt ne végy hősödnek, még Mátyást se. Ez is király volt, egyik kutya, másik eb. Ha már a szabadság eszméit nem olthatjuk szabadon a ~-be, legalább a szolgaság képeit ne tartsuk szemé elé, mégpedig a szolgaságnak a költészet színeivel kellemessé, vonzóvá festett képeit.” Szóval leginkább a sokakat jelenti, akiket ma hajléktalanoknak, munkanélkülieknek, koldusoknak nevezünk. A *részvét* érzése fontos a magyar irodalomban: Nagy Lajostól Móriczig, Tar Sándortól Barnás Ferencig terjed – Aranynál sok helyütt látjuk, a → *Toldi*ban, *A szegény jobbágyban*, az *Epilógus*ban például. Réz Pál azt mondta, ez ma kevésbé van jelen, és azt hiszem, jelenszerűen minden ellenpélda dacára igaza volt. Petőfi és Arany a részvét nagy kettőse is, és az utóbbinak még program sem feltétlenül kellett hozzá.

Shakespeare – Két nem-drámaíró zseniális drámafordításokat hozott össze. Petőfi *Coriolanusa* is személyre szabott választás: az elviselhetetlen, engedelmeskedni képtelen alak, aki megveti a többieket, de hajthatatlanul tisztességes. Arany *Hamletjét* magyarázni sem kell, hiszen egy introvertált, cselekedni képtelen királyfi a címszereplője. De a *Szentivánéji álom* is az, ha → *Arisztophanész* szemüvegén keresztül nézzük, vagy inkább azon keresztül, hogy ez is egy sikamlós darab, akárcsak a *Lüszisztraté*. A → *szemérem* ellen az irodalom a legjobb orvosság.

De ~... Félve mondom, de ~ több mint Arisztophanész. ~ egy világ, amelyben minden benne van – ez is vonzhatta Aranyt. Azt is félve mondom, hogy a Hamlet és Horatio közötti → *barátság* is megérinthette. Aki életben marad, annak el kell mondania az elhajózott történetét. Arany nemcsak és tán nem is elsősorban *A honvéd özvegyével* mondta el, hanem azzal, hogy nem romlott meg sem emberileg, sem költőileg. Nem vált a forradalom árulójává, és legjobb lapjai továbbra is felértek a → *Toldihoz*.

És még valami. Nagyon szeretem Nádasdy Ádámot: a bátorságát, a szellemességét, az erudícióját. Azt hiszem mégis, a *Lenni vagy nem lenni* monológot sehogy másként nem lehet elmondani, sőt, elképzelni sem.

És még mindig ~: a → *tehetség* bátorsága. „...ha ugyan Arannyal bármit is igazolni lehetne, ha verselése is nem a törvény látszatát sugalló, állandó szabálytalanság volna.” – írja Vas István a *Nehéz szerelemben*, és ~ éppen ezt a folyamatos rakoncátlankodást képviseli, csak sokkal bátrabban, mert egy nagy kultúra tengerén. Ez a rakoncátlanság vonzhatta Aranyt hozzá, ezt nem vette észre Ady benne, ezért legyint rá azzal a kíméletlen „tempóz”-zal. Holott Arany nem tempózott – Petőfi is ezért szerette.

Szabadságharc – Gondolkoztam, hogy kihagyjam, de nem lehet kihagyni, már csak Petőfi miatt sem. Holott kihagytam volna, mert annyi ostoba hősies szó hangzott el róla, és semmi vagy nagyon kevés apró tényekkel alátámasztott igazság. Ez éppen Arany, a *Családi kör* szerzője kapcsán nagyon fájó.

De fájó Arany, *Az elveszett alkotmány* szerzője miatt is. „Férfiat énekelek, ki sokat s nagy-messze rikoltott, / Sőt tett is valamit (kártyára kivált); ki hogy az volt / Aminek énekelem, tudniillik *férfi*, mutatja / Hátramaradt nagy kostöke, karcsú makrapipája, / Melynek szűk fenékén némán gyászolja halálát / Már élveztelenül maradt legutóbbi bagója.” Szóval annak az Aranynak miatta, aki meglátta a harsogásban a hazugságot. Nem a Petőfiében; de a harsogók vajmi ritkán Petőfik.

És vajmi ritkán vágynak akár Petőfire, akár Aranyra: az első népképviselési országgyűlésbe egyikük sem kerül be, Arany például a vármegyei főjegyzővel szemben marad alul. Egy szó mint száz: a szabadságharc nem fenéki tejfél.

Viszont mindhalálig eszmény. Aranynak élnie kell, él is, ahogy tud, mégis megírja *A walesi bárdokat*, és marad az irodalom Deákja: egy visszavonult, bölcs magyar.

Szemérem – → Arisztophanész és → Shakespeare után, a → *Toldi* előtt már-már kínos beszélni róla: egyszerűen nem igaz. Ha még most is szemérmesnek hisszük, olvassuk el a *Népdal* című versét. És jegyezzük végre meg, hogy nincsenek szemérmes és szemérmetlen költők, csak szemérmes és szemérmetlen olvasók. Láttam egy filmet Toulouse-Lautrecről, akinek az egyik kiállításán egy hölgy felháborodottan tiltakozott a *vetkőző* hölgyek ellen. „Az a hölgy nem vetkőzik, hanem öltözik. Az, hogy miről szól a kép, attól függ, aki nézi”, jelentette ki a festő pikírtén, és ez igazabb az igaznál – úgy értem, akkor is igaz, ha nem történt meg. Az, hogy Arany nem írt a szerelmeiről, nem jelenti azt, hogy szemérmesebb volt, mint Petőfi, akinek a versei tele vannak mindenféle kislányokkal, holott tudjuk, a bokor sok esetben hiába reszketett. A ~ póza még nem ~, a vers pedig nem illemtankönyv.

Tanulékony – Az már a közhelynél is közhelyebb, hogy Arany tanulékony volt. És úgy volt tanulékony, mint a legnagyobbak: az is *akart* lenni. Íróként, költőként, fordítóként éppoly lelkiismeretes volt, mint jegyzőként. Láttuk: hol görögül tanult, hol angolul; hozzátehetjük: hol eposzt írt, hol balladát; és „igazi” tanulmányokat, például a *Bánk bán*-ról vagy az asszonánról. Az előbbiből kiderül, mi a módszere: minden sort elemez, rendszerezi a szereplőket, történelmi háttérrel fest, kiszámítja az életkorukat, a lelküket elemzi, és közben a drámára mint műfajra is figyel... Fáradhatatlan, mint minden tanulékony ember, és a verseihez folyamatosan jegyzeteket fűz, például a *Tengeri-hántás*-ban az „irtás” szót magyarázza: nem szégyelli a tanultságát az olvasóval is megosztani.

Minden életmű másként épül, és máshogy fejlődik – az övé mindenestre azért sem romlik, mert a → *tehetségét* szüntelen tanulással ápolja, ösztökéli.

Tehetség – Arany szerette volna, ha Tompa is mellettük marad a triumvirátusban, de hát a triumvirátusok törvénye az, hogy Lepidus kihull-

jon. Tompa nem volt ~-telen, de a ~-hez valahogy hozzátartozik, hogy egy egész életen át kíséri azt, akibe beléköltözött, és ha nem is terem mindenkor hasonló színvonalú műveket, az esetleges fájdalmas romlás előtt mindig eléri a kritikus tömeget, és az egész életműre kisugárzik.

Ingatag elmélet; Aranyra mindenesetre jellemző, akárcsak Petőfire – mint mondtuk, ezért is működik közöttük a → *barátság*. Mint a varázsvessző a vizet, úgy ismerik fel egymásban a ~-et, azonnal és visszavonhatatlanul.

Hogy még egy ingatag elméletet megfogalmazzak, a ~ mély és szórt irányba egyaránt működhet: Pilinszky inkább az előbbire példa, Petőfi és főleg Arany (de hát ez már a hosszabb élet szerencséje) az utóbbira is. Számítlan → *ballada*, → *Toldi-trilógia*, *Keveháza*, *A nagyidai cigányok*, *Őszi-kék*, fordítások, tanulmányok – Arany valahogy minden volt, ezért lehetett irodalmi pápa, amit ő igazán nem akart, mégsem úszhatta meg.

Toldi – Faludy György azt írja a *Jegyzetek az esőerdőből* című kötetében, hogy ~ Miklóssal nem beszélgetne, sőt, a lakása ajtaján sem engedné be. ~ olyanokkal osztozik ebben a hendikepben, mint például Fjodor Pavlovics Karamazov vagy Becky Sharp. Ugyanebben a könyvben mondja Faludy, hogy ~ erős, buta ember, aki hírből sem ismeri a szerelmet és az erotikát.

Nos, a butasággal nemigen van mit vitatkozni, hacsak azt nem nézzük, hogy itt nem is az okosság a lényeg, hanem egy szegény fiú felemelkedése, aki ráadásul a *kisebbik* fiú – tehát egy népmesei jelenség. ~ egy műeposz hőse, és Faludyt éppen ez irritálhatta. A görögöknek van egy Odüsszeuszuk, a magyaroknak meg csak ez a gerelyvető.

Be kell látni azonban, hogy magyar mitológia nincs, muszáj tehát megalkotni, és az ember azzal dolgozik, amit talál a régieknél. Arany → *tanulmányosságát* emlegettük, azzal bányászta elő Ilosvai művét, ~ legendáját pedig szalontaiként ismerte. Továbbá be kell látni, hogy Homérosznál a szereplők kész arzenálja mozog a gyönyörű nőtől a rettenthetetlen hősig. A magyar túl kis nemzet ahhoz, hogy ilyenekre fussa.

A szerelemre és erotikára vonatkozó filippika meg egyszerűen nem igaz. Faludy vagy nem olvasta a ~ *szerelmét*, vagy nem akarta számításba venni. A második változat a valószínűbb, ez azonban mit sem változtat a lényegen. ~ nagyon is erotikus lény ebben a részben. Én inkább azon keseregnék, hogy a magyar eposzi hősnek minden sikerül, a szerelmet mégsem tudja még megszerezni sem, nemhogy megtartani. Ha már ilyen távlatokban gondolkodunk, magyar Pénelopé nincs, legalábbis Aranytól semmiképpen.

Egyed Emese

LEVÉL A LÉLEK IFJÚSÁGÁRÓL

Arany Petőfinek, 1867.

Szétcibálnak, tűzbe löknek,
vízbe fojt a dáridó.
Kelj fel, mordulj ránk, barátom,
vagy ne vess ki: többet ér.

Olvashatni, fordíthatni,
békén lenni nem lehet:
tűbe fűzte, lépbe űzte
szép Juliskám terveim.

Békén lenni? Rossz poéták
sora közt: vesszőfutás.
Vakremények vén sarában
csillogó üres beszéd.

Üres beszéd: áltudósok
kondérjában rotyogott.
Töltelékül hagyományos
szócséplés-szömörcsögök.

Hagyományok döngölése,
lelkem máshol keresem.
Egyértelmű ítéletben
kóbor lelkem, részesülj.

Egy életem száz halálom,
megsiratott pillanat.
Jóvátehetetlen csöndek.
Élnek, halnak, hallanak.

Olvashatni, fordíthatni,
békén lenni nem lehet.
(Sírni sem lehet, a gondunk:
áldott-árva gyermekek.)

Finta Klára Enikő

LEPELFEHÉR

ARANY-MOTÍVUMOKRA

Az én atyámnak minden reggel fehérre mosom lélekleplét. A térd és tenyér, nyak és kar kékül a patak hidegében. Úgy hideg és úgy örök. Túrni és hinni tanít, amíg borzolkozódva leskel köröttünk a sötét. Fehér leplet, foszlott leplet visszakérni jött. És amíg a víz a nyakra csöppesül, és fényesen aláfut vállra, karra, összeborulnak felettünk az egek, rebbennek felhők szemei. A víz fodrot vet, lila fényű árnyhabok fogadnak szeretőnek. Örvényesen ölelnek, ahogy csak a víz szerethet. Vinnének, szaggatnának. Vinnék, szaggatnák a leplet. Ezt az imát csak elsuttogni lehet. Lepellelek. Léleklepel. Betakarlak vele.

Fehér gyolcs, fehér ima, fehér bánat, fehér bűn. Úgy fehér a szó is. A százszor elkapdosott. Amíg hanggá bomlott, rojtszótaggá. És nem beszélt tovább. Csak a szem szólalna, de nem értik szavát. Így maradunk némaságban tölgyek alatt árnyat és fényfoltot vigyázni. Addig szárad az égledőd, halványul hidegkékje a térdnek. Fehérül a fehér. Így szeretnék ég lenni a rossz csillagzat fölött, így szeretnék vánkos lenni deli szűz álma alatt. Várni, amíg az ében haj deresbe fordul, és erezett lesz, barázdált a bőrrilat. Elárvulni, lombhajlékba költözni és megáldani a föld gyermekeit. Minden rögöt és hajtást és felhőbodort. Amíg a zúz mindent belombol és vadít.

Aztán imádkozni. Esküdni az égre. És nem kérdezni többet soha: Oldjak-e? Kössek-e? Az örvénynek adni egészen a testet, kivetetni földből, kizáratva maradni a fennvalóktól. Az én atyám nem irgalom. Az én atyám nem kegyelem. Mégse hagyjon, sose hagyjon el. Úgy esküdöm neki újra, mosom reggelenként leplét. Úgy kérem maradásra.

Így maradok száradó, örökfoltos fehér leplek között. A magam és atyám lelkét mosva egyre. Fejemet örvénylő keresztvíz alá hajtva. Hídra futva, avatásig. Beleszeretve fénypikkelyes hullámszásba. Lidércfényes kék lángú holdak. Pernyeszállongó parázsos napok. Ti vigyetek táncba. A mélységből levegőhöz jutni és lebukni újra. És szépnek lenni, töretlen szépnek, lélektelen lidércnek. Amivé csak csillaghulláskor lehet válni. Lehullni és lassan kialudni a csillagokkal. Négyszer szólal, kong az éjfé, és árnyék kel a habon. Körre kört vet, egymásba ölelkeznek a hullámkarok. Remeg a felszín,

fénycikák rezdülnek, rebbennek rajta. Aztán csenddé lesz a víztömeg, köröket bontják a hullámkezek. Az ég is reggelre bomlik, a lepel száraz, újra mosni kell. Fehér leplet, tiszta leplet. Atyám lélekleplét. Úgy esküdöm neki újra a fényt, a hűséget és hitet. Mert a csillagok néha visszaköltözhetnek az égre.

Ilyenkor a vízhidegben álmokat is lehet látni. A mosás hangjain túl erdők és utak, falvak élnek. Ott világok kezdődnek, kivirult kertekben neveltek. Virágnylta apró világok. Holdfogyásig álmatlanul telnek az éjnapok. Ekkor hagynám el szép szeretőmet, cserfes víztestétől válnék. Hagynám a szemérmét és fehérséget. Szél ringatna, éj ölelne, és nem tudnám, így andalodva, meddig halál, meddig álom. A sötét hűsen fátyolozna, és ha egyszer atyám rám alátekint, esküdöm majd neki az álmok boldog egét. Magamhoz hívnám, marasztalnám. Arra kérném: éljen, hogy egyszer majd egy virág halottja lehessen. És ne hagyjon, sose hagyjon el.

Fehér magányok hullnak a szemre, kertre, szárnyuk rezzenti az ablakot. Eltakarják, elfödik a tündeléptek hangjait. Fehér gyászt hoznak, áldatlan várakozást, és a sűrű fehérben legnagyobb lesz a sötét. Lámpát sem gyújtasz, se kékes lángnyelveket. Tiltva nekem a fény. Megvallanám, hogy nem vallhatok. Remegő testtel, mint a harmat. Úgy töretem, úgy töretik bennem fehér hideg, lebbent álom. Visszamennék bolyongani radványi erdő, sötét erdő rejtjeibe. És nem gondolnék többet arra, hogy most végleg itt hagytál.

Az ima is csak csennel zárul. Szemfedője minden szónak. A könny se perdül, jaj sem hallik. Atyám azt ígérte, ha el is válnék tőlem bármi kis távolra, elfelejtem, mintha sosem láttam volna. De utoljára még kocogtat a házereszben. Imádkoznék velem. Maga leszek az árnyék a patyolat magányban. Megáradnak körülöttünk a vizek. Most az Isten is imát mond értem. Kezei összetéve szépen. Mégse hagy el, sose hagy el.

Ezt is csak elsuttogni lehet.

Kántor Péter

ARANNYAL

Van egy város, Nagyszalonta,
oda járnak Aranyonta,

kétszáz éve járnak oda,
s nem fáradnak bele soha,

lányok, fiúk, bácsik, nénik,
mind a poétát idézik,

feltámasztva a sok verset,
mit ő egykor régen szerzett,

s állnak összeborzolt hajjal,
némelyik levett kalappal,

aztán ki balra, ki jobbra,
kapaszkodva verssorokba,

mennek tovább a szavakkal,
hol volt, hol nem volt Arannyal!

———— Kenéz Ferenc

AZ ARANY JÁNOST ÜNNEPLŐ NAGYSZALONTÁNAK

ZÁRÓKÖVEK, NYITÓSZAVAK

(A nagyszalontai emlékparkra)

Ahol a nép így összegyűl,
lám, összegyűlnek a szobrok is.
Itt állnak, velünk, szemtől-szembe,
s kérdeznek, ha hallgatnak is.

Köröttük fák, tornyok, füvek,
s bár Isten bekérte testüket,
szó és szobor reánk maradt.
Zárókövek. Nyitószavak.

A csillagász az égre írta
kisvárosának nagy nevét:
egy kisbolygó e néven rójj
napról napra az égkörét.

A juhászbojtár épp fordítva,
földnek dűtötte látcsövét,
s itt lent kereste, keseregve,
itt lent a földön hol az ég?

A postásköltő kisírta árván:
hát ide lettünk bezárva,
ki tudja, tán az öröklétig,
e nevetséges bazárba'.

Az úri író, ki Hollywoodból
egyszer-kétszer visszaintett:
rátok hagyom vagyonomat:
fatornyaim s a tiszta inget.

A legnagyobb a kispadon,
rádium-sugárzás sajtó korban,
betűi átütnek mindenben,
ragyognak fában, fűben, porban.

Szobrása itt van, maga is,
formált eszmét, s annak lomját,
nem tudni, kétely tépdeste-e,
s a szívét-e, avagy a honját.

És Kossuth, ahogy egy „rebellis”
jó száz éve idelátta:
Kossuth, amint kalap nélkül is
kalapot emel Szalontára.

S az istenfélő fejedelem,
ki hont talált itt, hol hont adott,
csak félezer év telt le az időből,
mit mindörökre ránk hagyott.

S bár van itt földi, nem kevés,
a szoborpark mégis hiányos,
hiányzik innen a „legföldibb”,
hiányzik innen Földi János,

majd mindnyájuknak előtte járt,
volt ő Kazinczy jóbarátja,
s pestises idők idején szólt:
nyissatok kaput az ideákra!

És hiányzik a nép, Szalonta népe,
de hát a népnek soha nincs szobra,

a nép az, ki itt van velünk,
s ahány embere, annyi tornya,

s ha némelyik csonka is lenne,
úgy is toronyra emlékeztetne,
melynek öles fala alatt
ez a nép is, tán, megmarad.

VASMARISKA

Idejártam két kannával,
magam is, erre a kútra,
ó, főtéri ártézi kút,
sistergett a vizek útja.

És a kútnál mindig voltak
szomjúhozók, nagy melegben,
„Add kőcsön a kanta-födőt!”,
zizereg föl a szivemben.

Fölöttünk, a rissz-rossz fényben
magasodott Vasmariska,
istennő volt, bár nyelvileg
földivé lett honosítva.

Míg a kanna megtelt vízzel,
és a téren por kavargott,
sandán néztük, s kissé félve
e sötét madonna-arcot.

Idők mocska tapadt rája,
nem ragyogott már mint egykor,
vasszürke hajkoronája
jelezte, hogy ez itt vaskor.

A nép állt, és eltűnődött,
s két kantáját földre téve,
mint aki a mennyet inná,
úgy tekintett fel az égre,

hogyan vár várhatja-e,
merheti-e várni mástól,
vagy csak annyi jár, amit kap
a fekete Mariskától.

SZALONTA MALMAI

Itt is, ott is
malmok dörögtek,
malmok dörögtek
Nagyszalontán.

Nagy szekerek
nyikorogtak,
nyikorogtak
utca hosszán.

Jó molnárok
fehér ingben
fehérlettek
fehér lisztben.

Barna zsákok
oldalt dőltek,
dagadt zsáknak
gazdák dőltek.

Nagy-nagy sziták
hogyan zörögtek!
Nyári lepkék
hogyan űdögtek!

Este lebbent
könnyű mámor,
elszálltunk a
holdvilágtól,

nyárfa hegyén
lovagoltunk,
s dörgő malom
szállt alattunk.

Kovács András Ferenc

A NYELSZI BÁRDOLATLANOK

*Kortárs, alkalmi függelék –
Arany-bicentenáriumra*

*„Fosztanám a tollat, tudni-
Illik a...
De amiről szólni sem po...
Litika.”
(Arkádia-féle, 1853)*

*„Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik.”
(A walesi bárdok, 1857)*

Nem várt király, glancolt király
Érdek takart lován
Feszít – nép hátán is megél
Sok tarha tartomány.

Elszánt király, hibbant király
Lőn Első Eduárd –
Hajbók, gaz udvaroncival
Hős Walesről eldumált...

Mi történt Montgomeryben?
Ország-szerin, tova,
Felség, parázsló vágta volt!
Honnan? S megint hova?

Sehonnan, Sire! Bár némi tűz,
Kis hő keletkezett –
Ötszáz hevült bárd nem fogott
Dicsőn veled kezet...

Nevem *ki diccsel ejtené*,
Most lesz-e walesi bárd?
Ifjabb agg leskel nyeldesőn,
Hogy kegybe felcibáld!

Tolong, hogy *zengje tetteim*
Bősz, bátor bárdcsapat?
Ha kell – asztalra, húrba vagy
Bő lé zsírjába csap!

Ha nem zeng bárdolatlanul –
Itt éhen hal a bárd!
Bitor király vigyorra ráng,
Mint széles alabárd.

Jer, Szőr, tanácsi szolga, gyűjts
Gyuvatlan bárdokat –
Tálent, ki egy tálból velünk
Hatalmat mártogat!

Perkálj, király! Nyerget cserélj
Hazánk *fakó lován...*
Haddlám, tahó bárd *mennyit ér*,
Ha fánk van, szósz, tokány?

Harácson fánkot süttetett,
Szent szószot kavart a séf,
Fölfortyogott a híg tokány –
S hemzsegtek aljasék...

Te séf, a lének adj esélyt!
Sürögjön konyha, stáb!
Mészáros, vágj belé kövért!
Rotyogjon a konc, a táp!

Hű, Szőr! Szerezz szárnyas gebét,
Málházz föl egy Pegazt –

Sajtós csoport, közszolga hord
Hátára ezt meg azt...

Legyen hitelvi szósz, tokány,
Mokány szöveg, szakács!
Farsangi fánk, könyvmáglyaláng –
Ötszázötven rakás!

Vidulj, Pegaz! Repesve vidd
E lakmát Walesbe el –
Nem fúj gúnydalt a korcsmabárd,
Ha csámcsog s nyeldekkel.

*S a nép, az istenadta nép,
Tarháljon tarhonyán –
Egyék izét, s boldog legyék
Zabráló tartomány...*

*Mint akarom, mintabarom
Tenyésszen – edukált
Bárd egy se merje dallani, hogy
Ne éljen Eduárd!*

Kor és szellem ma destruált!
Művészi, léha stáb
Hasát telítse, s lel hazát,
Ha hajlong – még alább!

Asztalhoz, bárdolatlanok!
Belakhatsz, nyegle Wales –
Mindig te nyersz, mindent benyelsz,
Benyalsz és elheversz.

Vesszen, ki nyelvel, s nem nyelős,
Ki ellenem szegül,
S gerincnél *lágább ének* új
Hevén nem lelkesül.

Nagyúr, ne hős időd rabold,
De lelket rekvirálj!
A honni költés fölvirágz!
Te tetted ezt, király!

Nos, esett-e Montgomeryben
Ötszáz kis tűzeset?
Most bárdok cége, mint a bűn,
Köröttem hűn pezseg...

Nyalás nyeléssel passzol itt.
Lásd, Szőr, ma pont mit ér –
S mily hasznot hajt, ha fölbuzog
A pártos honfivér?

Világ megáll, csodál, megáld,
Csipás szemet mereszt:
Az angol líra újra él!
Király, te tetted ezt!

Van őstehetség, millió!
Nívó van végre, Sire!
Híred szárnyalják brit idők –
Ripők had érted ír!

Eltárskirály, öngólkirály,
Magas kézcsókkirály
Honában mély *földszint az ég* –
De van még jobb irány!

Van alagsor, névsor, offshore is –
Van küldetés, irány!
Van eszköz – *szájnak ingere*,
Mit szürke cél kihány...

Ötszázötven nyalongva ment
Fánkzsírba, milliók –

Zsarnok zsebéből zengik ők,
Hogy zsoldban írni jók!

Na, danoljanak, csak írjanak
Bérszagra gyűlt vadak –
A többi sápadt, néma lap,
Aktákba hűlt adat...

Nincs ebbe' nagy kunszt, csak homály,
Vak szégyen, balladás –
Kitartott hangon harsonáz
A vétkes hallgatás.

Nincs benne bárd, se drámai
Feszkó, se ballada,
Csak vérfagyasztó csend – a nyelv,
A szó megalvada...

Elvárt király galoppra vált
Népnek *fakó lován* –
Ország s dicsőség gázol át
Pénzelt dalok porán.

*(A versben szereplő, dőlten szedett sorok, felsorok, szókapcsolatok természetesen
A walesi bárdok balladájából valók s valának. Tisztelet és köszönet értük Aranyinak.)*

———— Láng Orsolya

A KAPCSOS KÖNYV EGY LAPJA

Hétköznapi lápban gyökerez a lábam?
Lábadozom ünnepi kocsonyában?
Töreksem előre bevonó masszámiban...

Áttetsző, pedig túl sötétnek látszik,
falán túlvilági, megtört fény világlik.
Tör engem is össze, csontlevesbe.

És ha odáig jutnék benne mégis,
hol a sugár nemcsak közvetetten fénylik,
metsző szélbe lóg a póre csontom.
A levegőt rontom.

KÖLESÉR

2015. június 21-én Arany János Nagyszalontára látogatott. A református templom előtt tette ki a révész, talán mert a reformátusok köztudottan bomlanak a túlvilági hírhozókért. Vasárnap reggel fél tíz körül járt az idő.

Basszus, suttogta meghatottan, de gyönyörű! Szerette ezt a várost. Sehol máshol ilyen bolondos felhők, ilyen tágas ég, ilyen ricsajmentes égi ceremónia! Szinte rosszul lett, annyira boldog volt. Lenyűgözve ringatta égre emelt tekintetét, miközben széttárta karját, és mélyet szippantott a levegőből.

Amikor később egy templomi hirdetésményről leolvasta az évszámot, meglepődött. Legtöbben öt-hatszáz év után kapnak lehetőséget egy ilyen látogatásra. Bekukkantott a nyitott ajtószárnyon: hajlott hátú asszony baktatott a szószék felé, karján tömött margarétacsokkal. Mintha ismerős lett volna, holott legfeljebb az ükanyja ükanyját ismerhette. Eszébe villant, mennyi minden várja még aznap, és ettől megint felkapta egy tajtékos boldogsághullám.

Átment az utca túloldalára, hogy távolabbról is megszemlélje a templomot. A fák eltakarták a frissen meszelt homlokzatot, csak a jellegzetes kettőtőstorony magasodott a lombsátor fölé. Sarkadig ellátni onnan. A piactér teljesen befásodott, sem az artézi kút Vasmariskája, sem a Csonkatorony nem látszott. Amikor először felbukkant egy kerékpáros, kis híján felsikoltott. De nem az ijedségtől, hanem a mellkasát szétfeszítő boldogságtól: mint aki örömhírt kap arról, hogy az ember megtanult repülni. Autók nem fordultak meg aznap reggel a templom környékén, de akár egy füstökádó Trabant is bepöföghetett volna a képbe, attól sem esik kétségbe. Megújult testéből az összes nyavalya eltűnt, asztmája sem fojtogatta. Csattogó fogakkal harapta a levegőt, élesen látott, jól hallott, nem kínoztta sem a mája, sem az epéje, sem a reumája, sem az inkontinenciája, ha előrecsücsörítette ajkait, látta, hogy a bajusza is visszasötétedett. Jó, hogy pont ide jött, nagyon jó!

Ami még szóba került, az Budapest volt, az ő szóhasználatában Pest-Buda. Kíváncsi lett volna, miféle fürmedvényt állítottak hantjai fölé. Amerika is eszébe jutott, most megúszhatta volna a hetekig tartó hajózást, amelyről még debreceni diákként hallgatta Bölöni Farkas Sándor rémmeséit. Kína is érdekelte, Amerikánál is jobban. Már csak a kínai balladák miatt is. Azokat angolból fordította, kínaiul nem tudott, az írásjeleket sem ismer-

te, csak arról tudott Andrásy Manótól, aki beutazta Kínát, hogy minden írásjel arányosan beilleszthető egy négyzetbe.

Visszatért a templom bejáratához. Felettébb kíváncsi volt az emberek beszédére. Amiben eltemették, az a ruha volt rajta, meglehetősen kirítt a környezetéből. De a templomozók nem zavartatták magukat. Nem jöttek túl sokan, talán a napok óta tomboló kánikulától tartva. Két, különböző irányból közeledő asszonyság épp előtte találkozott, és ment együtt tovább kart karba öltve. Pá, Erzsikém! Pá, Icukám, láttam ma reggel a piac felé. Virágír vóutam, dílutan nívnapozni megyünk az unokámhoz. Hogy híják? Leila. A jóisten ítesse sokáig! Megejtően pipiskedett, hajlongott mögöttük, hogy elcsípjén minden szót. Lekötötte a beszéd lejtése, a mondatok üteme, a hangsúlyok váltakozása, a hangerő lüktetése, a lendület tónusa. Gyorsabb volt a nyelv, mint régen, lekerekítettebbek a hangok. A szavakon is ugyanaz a fény ragyogott, mint a templom ezüstös gerincén, a falevelek recés szélén, a bicikli küllőin. Az anyagtalán lét figyelmetlensége az időtlenség anyagával itatta át a várost. Basszus, ez tényleg a mennyország, repestt visszafogottan, nehogy megzavarja a két nőt. Azok persze nem is sejtették, kicsoda hallgatózik mögöttük. Ha észreveszik, bizonyára nyomban felismerik. Erzsike őrzött emlékezetében egy iskolai osztálylátogatást a múzeumban, ahol a tanító néni megmutatta az Arany János szekrényajtájának belső felére ragasztott cetlit, a saját kezűleg felrótt akkurátus leltárral a szekrényben található holmikról, vállfaktól kezdve különféle ruhadarabokig. Nemrég az unokáját is elvitte, lopva kinyitotta a szekrényajtót, de a cetli már nem volt a helyén.

A park fái alatti titokzatos derengésből vízcsobogást hallott. Arra indult. A szökőkúttól elámult, a kőbékák, ahogy a kút szélén kuporognak, igazán jó ötlet, illik a városhoz, gondolta. Gyerekkorában még megvolt a teknősbékáktól hemzsegő Paptava, aztán később betömték, és az egész tereket lekövezték. A köveket a köleséri Várdomb oldalából hordták ide, vagyis mégiscsak létezhetett az a vár, talán az elásott hajdú-kincs is, amelyről apja annyit mesélt, ott lapulhatott a halom mélyében.

Miután megvakult apja özvegyen maradt, magukhoz vették a jegyzői lakásba. Minden nyár elején ő nyírta le a haját, kopaszra. Apja végighúzta kezét a tüskéken, jó lesz, köszönöm, fiam, mondta meghatottan. Apja nagyon büszke volt rá, ez a legjobb szó, büszke. Szerette az öreget, de csak ilyenkor, amikor megnyírta, merete megsimogatni. Selymes érintése volt a fejének, meleg, domborodó, mint amilyenek a szekérről ledobált köleséri kövek voltak.

A park túloldalán észrevette a lombok közül kibukkanó Csonkatornyot. Ugyanazokkal a régi, alacsony épületekkel volt körbevéve, csupán a bejárat mellett magasodott egy új, sarokloddzsás emeletes ház. Vasmariskát balról megkerülve, átvágott az úton, keresztül a körforgalomnak kialakított gruppon. Tetszett neki a tükörsima út, és a közepén pompázó virágsziget: ha már tükör, mintha szép női arc tükröződne benne. A Brünner Árminék, Róth Mórék üzletsora helyére felhúzott betonblokkokat is szépnek találta, sőt, a sakter háza helyén durcáskodó havaselvi barokk templomocskát is. Az viszont meglepte, mennyi a román felirat. A túlvilágon is értesült arról, mi minden történt a földön, a háborúkról is tudomása volt, nem is lehetett volna nem tudni róluk, mert olyankor sok lett a frissen érkezett, ami egy darabig, amíg beilleszkedtek, némi fennakadással és kényelmetlenséggel járt.

A Csonkatoronynál senki. Bement a kitárt rácsos kapun, elsétált az épület bejáratáig, megállt, fölnézett. Annak idején a városi tanács ünnepélyes hangú levélben engedélyt kért tőle a szobra felállításához. Próbálta lebeszélni őket, de azzal zárta sorait, hogy ilyesmihez nincs szükség még csak az ő beleegyezésére sem. Az utcájukat is akkor keresztelték át Nagy-Kölesérről Arany Jánosra. Nem tetszett neki a szobor. A Hallgatag, őt így nevezték ebben a városban, ez a szobor hallgat ugyan, de nem hallgatag, sőt, kifejezetten fecsegő.

A magyar nyelv állapotát tanulmányozta a Torony falára kifüggesztett ismertetőt olvasva. Vajon hol tudná megnézni, milyen verseket írnak manapság? Hol tudna könyvekhez jutni? A túlvilágon nincsenek könyvek. Szavak vannak, de szanaszét keringenek, mint kifüstölt darazsak. A Torony aljában azt is felfedezte, hogy a Szülőháza vasárnaponként reggel kilenctől nyitva van.

A Torony udvaráról kilépve, belebotlott egy befelé igyekvő férfiba meg az őt kézen fogó kisfiúba, aki épp azt kérdezte: Honnan tudjuk, mit mondott Arany János? Elképzeljük, felelte a férfi. Mire a gyerek: Bármit el lehet képzelni? Nem, nem bármit... A többit már nem hallotta. Ezt a férfit is mintha ismerte volna. Magas, szikár hajdútermet, kenyérhéjbarna arc, beleégett vonásokkal. Mély, recsegő hangját meglágyították a jellegzetes diftongusok.

Bal felől megkerülte a parkot, és a Belényesi útról kanyarodott az utcájukba. Felcsillant a szeme, mert a saroktól pár lépésre megpillantott egy ABC feliratú üzletet, és azt hitte, könyveket árulnak. Szemellenzőt tartva halántékához, belesett az üvegajtón. Fehér köpenyes nő kenyeret pakolt ki egy faládából. Közben egy másik járókelő szintén odalépett az ajtóhoz,

és hasonló módon leskelődött. A kenyeret pakoló nő észrevette, és felé bökkve egy kenyérrel, érdeklődött, akar-e vásárolni, de a leselkedő nemet intett.

Egyáltalán nem volt éhes. Pedig közel százötven éve egy falatot sem evett. Se éhes, se szomjas nem volt. Továbbállt. Zöld kapu alól két cica szaladt ki az udvarról, bebújtak az árnyékliliom széles levelei alá. Leguggolva csalogatta őket. A legszívesebben elnyúlt volna az árokparton. Nem tudott betelni azzal, ami körülvette. A járda melletti poros levelű bokrok, az árok oldalából kikandikáló drótvégek, de még a járda aszfaltját felszántó repedések is tetszettek neki. Elragadtatottan szívta magába a vad és csodálatos nyári jelent, a földi valóságot, a sosem lesz ígérését ontó délelőttöt. Kakas kukorékolt. Kéklő fejű légy ereszkedett a járda aszfaltjára. Szellő szökdösött végig a lombok tetején. A termékenység nedvétől drámaian bomlott ki az egyik házfal repedésében megtelepedett papsajt parányi virága. Észrevette ezt is, pedig nem tartotta magát jó megfigyelőnek. Fiala nő közeledett, arcát szomorúság, tekintetét rossz előérzet fátyolozta. Kísértést érzett, hogy megszólítsa, de nem akart toladóan ráköszönni. Pedig alkalmasint mondhatott volna neki valamit, amivel megnyugtatja, esetleg boldoggá teszi. Csak ismételni lehet: tudása az emberi tudás sokszorosa volt, összemérhetetlenül több az ember által birtokolhatónál. Ismerte a bolygók járását, az atom szerkezetét, a relativitáselméletet, a test titkait, az élő sejtek összetételét, a lélek mozgatórugóit, az időjárás összetevőit, az egész Univerzummal tisztában volt, bár ez itt nem fokozás, hanem tautológia, hiszen aki az Univerzummal tisztában van, a legapróbb göröngyéig ismeri. Ismert más Univerzumokat is. Sőt, az Antiuniverzumok háza táján is otthonosan mozgott. De sztornó! (A basszus mellett ez volt a másik szó, amit a túlvilágon felszedett.) Egész tudását odaadná, ha egyetlen pillanatra az a kis földgöngy lehetne, amely titkos vágyaktól hajtva, apró döccenésekkel lefutott a napos árok oldalán! Igen, talán erre megy ki ez a mai kaland, ez a cél, ez a látogatás azért van, hogy ő újjászülethessen egy göröngyben, vagy éppenséggel levelek alatt megbújó macskakölyök, fénylő eresetű árnyék fehérre meszelt falon, mosoly egy gyerek ajkán, csillogó küllő vagy kerékpárcsengő lehessen, bármi, amit a sok földi szépség közül most majd kiválaszt.

Vajon miért érzi úgy, hogy ha visszakapná a gyerekkorát, tökéletes mennyországba jutna? Jóllehet, milyen is volt az ő gyerekkora?! Évekig istállóban éltek. Nyolc testvére halt meg, mire ő megszületett, és szülei szégyellték, hogy vénségükre gyermeket pólyálnak.

Közeledett a szülői házhoz, de annyira izgult, hogy letért egy mellékutcába, amelynek nem tudta elolvasni a nevét. Illetve el tudta olvasni, csak

nem értette, mit jelent a szó: Dornei. Később megállt az Arany-kút feliratú artézi kútnál. Gyerekkorában, miután leégett a házuk, és kútjukba belevette magát kétségbeesett macskájuk, ide jártak vízért, Nagy-kútnak mondták, mert kicsivel távolabb volt egy Kis-kút is. Hosszan bámulta a csobogó vízsugarakat. Talán a víz látványa hiányzik neki a legjobban. A túlvilág unalmas.

A versírás is hiányzik, legalább annyira, mint a plomba a fogában, amit odaát nem vihetett magával. Egy Bécsből havonta Pestre átjáró doktorral tömte be zápfogát: szerette a plomba ízét, forróságot árasztott, és éjszaka mintha suttogott volna. Az „Út nélkül bolyong egy magányos lábnyom” kezdetű versét ez a plomba diktálta neki.

Mi volna a vers? A kavargó, homályos, elmosódott érzelmek lefordítása. Minden írás valaminek a fordítása. A Biblia is. Még a héber eredeti is. Fordítása valaminek, de akár nagy kezdőbetűvel is lehet írni: Valaminek.

Visszatért az utcájukba. Az alacsony házak a földhöz lapultak, mintha simogatására várnának.

A ház... Hasonló, de nagyobb, ridegebb a helyén. Galambok fészkeltek a padlás szellőzőlyukában, ez tetszett neki. Ketten ültek a fészekben, körülöttük szénaszálak, ágvégek, fehérítő ürülék, amiből a zászlóra és az emléktáblára is jutott.

Kiírta fájdalmaikat? Beleírta a versekbe? Tudta, hogy figyelik, lesik minden szavát, tudni akarják, mit érez, mit gondol, bele akartak látni az életébe. A fordításokról viszont nem gondolták, hogy ő van bennük. Töredékben maradt vallomásait, eltitkolt jegyzeteit hiába keresik, a *Hamlet*ben vannak, oda rejtette.

Zokogott, hangosan jajongott, miközben Ophélia halálát írta. Nemcsak mert Juliskára gondolt, hanem mert megérezte saját költészetének öregszagát. Beomlott az eposzok gipszdíszlete. A költészet: drámai tragikum. Az ő *Hamlet*je a kimondhatatlan kimondásának emblémája. Jókai, akit pedig nem szeretett, megmondta, hogy ezek után nem szabad senkinek a *Hamlet*hez nyúlnia. Aki mégis újra lefordítja, semmit nem tud az irodalomról. Hát nem ez az irodalom, nem a lehetetlen megkísértése? Nem annak a hite, hogy egyszer, egyetlen műben, egyetlen mondatban sikerülni fog? Másképp minek is írának le egy szál mondatot is. Lennie kell legalább egyetlen szentségnek, hogy a hit létezhesen.

Gyulai a legszívesebben álmait is felügyelte volna. Amikor egyszer egy gyerekről írt, akit nővére szoptat, azzal az indokkal, hogy túl ledér, kihúzzatta vele. Ellenben a későbbiekben szinte szó szerint lediktálta neki a

Kosmopolita költészetet. Gyulai volt az ő másik plombája (termetre sem volt sokkal nagyobb).

Mindazonáltal nem haragudott Gyulaira, aki a tragikus letargián felül-emelkedő kiengesztelődés etikai és esztétikai normáihoz igazította az időt. Kellett, azok után, ami történt, kellett valaki, aki visszaadja a reményt. Boglárul odatűzte őt is a kiegyezés kalapjára, hadd ragyogjon, ő meg hagyta. Hogy ne legyen még pusztább az, ami a pusztulásból megmaradt.

Egyszer csak ott állt a temető bejáratánál. A kapu nyitva, belépett. És néhány lépés után oda is érkezett Juliska sírjához, a gránit pyramidonhoz. Ez a kő élete utolsó szakaszában lezárt minden kilátást, miközben minduntalan ide irányította a tekintetet.

Mellette egy férfi meg egy nő beszélgetett, mintha ott sem volna, zavartalanul. Csak egy idő után értette meg a szavakat. Olyasmiről volt szó, hogy a nőknek soha nem kellett volna ostoba módon meghalniuk. Ha lett volna egy kis figyelem, nem haltak volna bele annyian a szülésbe. Stupid dolog, mondta a férfi, akit elkapott a hév, és egyre fékezhetetlenebbül szidta a férfiakat, a férfiak társadalmát, az erőszakosságot, a figyelmetlenséggel és érzéketlenséggel társuló kivagyiságot, mert most is, folytatta a férfi, alig van változás, most is a férfiak döntenek életről és halálról, rendeleteket hoznak, börtönnel, sőt, halállal is büntetnek, és csak azért nem dobják a nőket eleve a morgákba, mert szükségük van rájuk. A férfit nem lehetett leállítani, a mellette álló nő bólogatott, miközben tapintatosan oldalra pillantgatott, a férfi szidta a minisztereket, a képviselőket, akik le se szarják, tudomást sem vesznek arról, ami huszonöt éve történt, törvénykeznek a népakarat jegyében, de hát helyénvaló-e a törvény, amit holmi rossz szül?

Még hallgatta volna a beszédet, de a bejáratnál felbukkant két fekete ruhás nő, erre a férfi mégiscsak elcsendesedett, aztán a nővel karonfogva gyorsan leléptek. Ő még álldogált egy darabig, elolvasta a sírkőre felvésett sorokat. Juliska soha nem panaszkodott sorsára. A város soha nem tette szóvá, hogy ő elment. Azzal áltatta magát, hogy Juliskának jó itt. Azzal áltatta magát, hogy a város bölcs belátással küldte őt el innen. Amikor hazahajött, látta a korhadást, a foghíjakat, a magáraulaltság ráncait. A veleszületett rémület nem engedte látni, jóllehet látta.

Könny futotta el szemét.

Azon töprengett, vajon milyen verseket írna ma? „Ír a költő daktiluszokban. / A kecskepásztor baktilusokban. / A disznópásztor makktilusokban. / A karmester taktilusokban. / A sakkmester saktilusokban. / A diktátor nyaktilusokban. / A buzeráns seggtilusokban...” Ezeket a so-

rokat is a túlvilágon szedte fel. Mert nemcsak magányos szavak röpködnek odaát, hanem vannak összecsomósodott labdacsok is, ide meg oda gördülnek, akár a verssorok.

A temető hátsó bejáratán kijutott a Sarkadi útra, visszaindult a város felé. A Zsizsikamarának becézett bodegából a „Pá, kis aranyom, pá” refrénnű sláger szólt, amitől ismét felvillanyozódott. Átvágott a „tőitis”-ként emlegetett Aradi úton. Rábukkant a Kölesérre. Egy kanáliscsövön keresztül vezették át az országút alatt. Mint aki szégyelli helyzetét, fák lombja alá bújva lopakodott idáig a kertek alatt, de itt már nem takarta semmi. Letekintett a járdaként szolgáló kis gyaloghídról. A zöld békalencse és nyákos falevelek alatt semmi nem moccan. A mederbe kapaszkodó tárgyak elszántan várakoztak, mintha az idő szitáján fennakadó gyülekeznének az öröklet könyöradományaira várva. Kárpitozott szék, zátonyra futott hajóként oldalára fordulva, kilátszó kárpitján száradt izzappikkelyek. Horpadt sarkú, fehér pléhdoboz. Valamilyen gép, fogaskerekei rozsdásan vicsorítottak belsejéből. Csorba üvegballon, repedt nyakkal. Embermagasságú gumikerek, oldalából kiütköző sodronyköteg. Felfúvódott állattetem, sáros bőrén csak itt-ott egy-egy szőrfolt. Mintha kalimpálna egy láb, de csak egy lyukas gumicsizma.

És ahogy döbbsen bámulta a feltorlódo szemetet, rájött valamire. Megkönnyebbülten felsóhajtott. Mégse volt igazuk Gyulaiéknak. Nem kellett volna a hazugságot reményként tovább sokszorozni. Az életet a viszájával helyettesíteni. Nem kellett volna hagyni, hogy egy felsőbbrendűvé hazudott hagyományba zárják az életet. Nem kellett volna hagyni, hogy rátegyék kezüket az irodalomra. Hogy felvásárolják a kiadókat, a lapokat, az írókat, hogy saját propagandagépezetet hozzanak össze. Hogy álcázott hazugságokból panteont építsenek a csontok fölé, és a keserű, vérfagyasztóan keserű történetet nemzeti anekdotaként adják elő. Hogy hamis szavakból csiholjanak fényességet, elvakítva a maradék látókat.

Leguggolt, majd fél térdre ereszkedve, a Magazin Alimentar feliratú házikóval szemközt, ujjbegyével, könnyed, sebes mozdulatokkal, ott a gyaloghídon, az arasznyi betontámfal tövében összegyűlt meleg porba beleírt egy négy soros verset. Felemelkedett, hogy egyben elolvassa, de akkor egy Arad felé száguldó kamion nyomában támadó szél magával rántotta a port, eltörölte a betűket.

TÖREDÉK

Arany Jánosnak, kinek másnak?

Hej, az Élet nevű város!...
Minden útja kilenc sávós...
S a lakója?!
Isten a megmondhatója...

Innét kéne... hova? merre?
Mintha olyan könnyű lenne,
Ugye, Mester?
S „marasztalni” sohse restell...

„Egy kis független nyugalmat”:
Ugye, te is ezt akartad?
S „Rodostóban” –
Pedig tudjuk, mi van ottan...

Nos, kétszáz éve zöld utad van,
S te csak állsz itt, a huzatban,
Úgyhogy nyomás! –
Rád fér egy kis „föltámadás”...

Csíksszentdomokos, 2016. december 18.

„MAGYAR TÁJ, MAGYAR ECSETTEL”

FLORILEGIUM

Bizonyára sokan emlékszünk még iskolás tanulmányainkból, irodalmi közbeszédünkből, sok-sok dicsőítő megemlékezésből, hogy Arany János (volt) a legnagyobb magyar realista költő, aki leírásaiban a legjózanabbul, a leg-hívebben adta (tükrözte) vissza a táj, a természet, a világ minden kézzelfogható jelenségét (ahogy ma is olvashatjuk az interneten: „ennek jegyében a költő a valóságról tárgyyszerű, részletes képet fest...”): hisz körülbelül százszázhusz éven át az volt az irodalmi (tudományos) meggyőződés is, egészen kiváló nagy tudósok által is képviselve, miszerint Arany volt az, aki a realizmus ígézetében végre leküzdötte a romantika nagy kísértéseit, s költeményeiben megtestesítette a magyar realizmusnak minden ideálját (csak két idézet, vezető irodalomtudósoktól: Aranyban „költői realizmusunk megkapta első nagy mintaképét”, s az ő költői „terméséből vonjuk le a realista lírának, hogy úgy mondjam, az ideáltípusát”). Ha pedig realizmus, tudjuk, akkor elsősorban a „tájleíró”, tájfestő”, „természetleíró” versek vagy részletek játsszák a döntő szerepet: hiszen e tárgykörökről minden olvasónak van tapasztalata, így mindenki könnyen le tudja mérni, mennyire realistán mutatja is a költő a „valóságot”. Épp ezért megdöbbenő ma, posztmodern tapasztalatok birtokában újra olvasgatni Aranyt: szinte hihetetlen, hogyan is tudhatták e szenvedélyes, vizionárius, minden ízében mitologikus, állandóan megszemélyesítésekkel és antropomorf analógiákkal dolgozó képvilágot realista referencialitással olvasni és beállítani: lám, milyen erős is tud lenni egy olvasási stratégia ideológiája – még azt sem engedi meg, hogy azt lássuk, amit pedig olvasás közben nemigen tudunk elkerülni.

Álljon itt tehát pár önkényesen és véletlenszerűen, mindenféle művéből összeszedett példa a nagy „realista” költőtől – s csodáljuk és élvezzük a korlátlan költői fantáziának szabad játékait! S vegyük észre: e költészetben semmi nem olyan, amilyen a „valóságban” – hanem olyan, amilyennek egy érzékeny, végtelenül szubjektív szemlélet látni akarja. Nem a valóságot látjuk e sorokban – hanem Arany János látomásait...

*

Ébredj deli hajnal, te rózsza-özönlő!
Már lengeti keblét hús reggeli szellő;
Ébredj puha fészked melegén, pacsirta!
Már tetszik az égen hajnal elő-pirja.

*

Tavaszi sugárral a megifjodott nap
Fénybe öltözteti a világos eget;
Fehér gyolcs ruhában jönnek, udvarolnak
Távol a föllegek.

Hallom indulóját költöző madárnak
A végtelen ürből, mely fölöttem kékül.
Nyár és kikelet van, a tavasznak, nyárnak
Szeszélyei nélkül:

Sem a változó nap, mint a beteg ember,
Nem siratja minden pillanatnyi kedvét;
Sem a rekkenő hév, váratlan dőrejjel,
Tűz-kanócot nem vét.

*

Még egy perc... az égen elterül egy árnyék,
És én mintha vékony ködfelhőbe' járnék.
A tüzes nap fénye, melege kihalva!
Őt magát borítja felleg szürke hamva.
Minden arra mutat, hogy kitörni készül
A vihar, – szél támad, előköszöntésül;
Felleg felleget nyom, villámtűzben állok..
Csattan az ég... fõm zûg... eltûnnek az álmok.

*

Sötét az éj: elig-elig
Hogy a vízfény fehérelik;
Csendes a táj; alig-alig
Hogy a folyamzugás hallik:
De majd a víz jobban zubog,
Majd elborúlnak a habok:
Komor felleg, gyászfeketén,
Úsz a folyam területén.

*

Őszbe csavarodott a természet feje,
Dérré vált a harmat, hull a fák levele,
Rövidebb, rövidebb lesz a napnak útja,
És hosszúkat alszik rá, midőn megfutja.
Megpihen legszélén az égi határnak
S int az öregeknek: „benneteket várlak!”
Megrezdül a feje sok öregnek erre:
Egymásután mégis mennek a nyughelyre.

*

Eközben a napnak szép piros sugára
Téli naplementen nyugalomra szálla;
Eltűnt az ablakból szivárvány-játéka
S fátyolt vete arra nagy hegyek árnyéka. –

*

Eközben az éjnek tündér fejedelme
A mennyre királyi székét fölemelte,
Rajt' ült maga, s a hold, szép szende arája,
Félénk szerelemmel símul vala rája.

Az ég szürke boltja keleten tiszta volt,
A nagy országútig nem fődte semmi folt,
Szerény csillagocskák álltak őrt, csoportban,
Királynéjok körül, illemes távolban.

Nyúgaton ellenben halkal emelkedtek
Óriás sziklái sötét fellegeknek,
Tarajos tetőik messze kihajlának,
Mintha minden percben földre szakadnának.

Messze, a látkörnek nyugati legalján;
Vad vihar szágulda, szekéren nyargalván;
Rezgett a föld háta lassu morajától;
Szikrát hányt a felleg lova patkójától.

*

Ropog a tűz, messze süt a vidékre,
Pirosan száll füstje fel a nagy égre;
Körülállja egynehány fa,
Tovanyúlik rémes árnya;
S körül üli a tanyáknak
Szép legénye, szép leánya.

*

Hullámzó vetés közt
Búvócskázik a fűrj; suttog a nő: „vá-vá”,
Nyomon űzi a hím s három pitypalattyot
Örömmel kiált rá.

*

Ég a napmelegtől a kopár szík sarja,
Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta;
Nincs egy árva fűszál a tors közt kelőben,
Nincs tenyéryi zöld hely nagy határ mezőben.

*

Jót haladt eközben a nagy ég vándora,
Fellengő ösvénye lejtővé hajola,

S mintha nyugtanyáján kedvesi volnának,
Mind jobban sietett fogytán a pályának.

*

Egyszersmind nyugotról megzúdult a vihar
Csapkodván az erdőt széles szárnyaival,
Közelebb közelebb hallott mormolása;
Búgó bömbölése, füttyös sipolása.

Rémes, idomtalan, óriás fellegek
Lomha testeikkel átfekvék az eget,
Holdat, csillagokat éktelen, mogorva
Csudás szájaikkal elnyelének sorra.

Az apró, tüzelő villámok feljöttek,
Mindmegannyi hosszú lángkigyóvá nőttek,
Mérgező üvöltéssel víttak a felhőben
S nagyokat csattantak olykor, leesőben.

Egy percben a menny, föld villámfényben égett,
Más percben lesulykolt vastag sötétség lett:
Mintha a vihar, hogy gazdagítsa magát,
Kirabolta volna a napot s éjszakát.

*

A nap hanyatló-félben vala már,
Az égen semmi felhő, semmi rojt,
Csupán ott hamvasabb a láthatár,
Hol a menny széle a földhöz hajolt;
Néhol sötétes lombokat csinál –
Mely a redőtlen éggel összefolyt –
Egy lomha füst, gyér kunyhók vándora,
Vagy messzi utak fellengő pora.

Különben a lég csöndes, néptelen;
Kék távolában itt-ott függ vala

Egy barna szárnyas a híg étheren,
Mint pár-szemöldök írott vonala.
A puszta sík volt, mint a kék elem
Melynek ködében széle elhala;
Alig jegyezte néhol egy csekély domb,
Mely mult csatákról sejtelmes regét mond.

*

Lohad a tűz; a legények subába –
Összebúznak a leányok csuhába;
Magasan a levegőben
Repül egy nagy lepedő fenn:
Azon ülve muzsikálnak,
Furulyáznak, eltűnőben.

*

Künn már az arany nap sugarát elönti,
Mint páva ha büszkén toluít berzenti;
Szőke fodor felhők, hattyúi az égnek,
Úsznak vala tükrén a mennyei kéknek.

Tiszta az al-lég is, mintha üveg lenne,
Messzire a látás föl nem akad benne,
Reggeli szellőcske mosdatja hüs árral,
Csillan imitt-amott repeső bogárral.

*

Tündér palotának bizonyára hinnéd,
Melyet a fuvó szél tovalehel innét;
Mintha csak a földből kelne egy-egy ága,
Tornyosan áll s cifrán: a puszta virága.

*

Mint szellő ha fogan vak déli melegben,
Pici pöhöly elsőbb, út kis pora lebben,
Majd a berek szélén leveli a nyárnak
Táncot ezüst hassal, nesztelenül járnak;

...Honnan, kicsi szellő, ég vándora, jöttél?
Vagy lábom előtt csak egyszerre születted?
Lehelleted' arcom még érzeni tompa:
Ott vagy azért, látlak, hogy fürdöl a porba';

S már zizzen az erdő, fodorúl a víz is,
Hosszú haja árnyát lendíti a fűz is,
Már lombokat lóbál, már ágat is ingat,
Már egy egész karcsú fiatal bólingat:

Zúg itt is amott is a liget és megdül,
Szennyes az ég boltja szapora fellegtül,
Kardját hüvelyéből rántja egy-egy villám,
Zengeni, úgy tetszik, moráját is hallám:

*

Este van, este van: kiki nyugalomba!
Feketén bólingat az eperfa lombja,
Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak,
Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.
Mintha lába kelne valamennyi rögnek,
Lomha földi békák szanaszét görögnek,
Csapong a denevér az ereszt sodorván,
Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.

*

A szőke reg, a barna éj
Kétes csatában küszködött:
Kétségesen borongtam én
Az ébrenlét s álom között.
Imetten-e? álomban-e?

Hallék üvöltő hangokat:
Honnét e hang? – kürtszó rivall.
Nyí a vadászeb és ugat.

*

S immár az esthajnal, mintha város égne,
Felsütött pirosan, tüzesen az égre;
Majd lohadt a láng és ami ott marada,
Csak szén, csak korom lón: a sötét éjszaka.
Romba dőlt a szép nap fényes palotája,
Puszta és hideg lett annak omladványa,
Embertelen bagoly fogott benne tanyát
S elkezdé sivitni halálhozó dalát.

*

A hajnal, az égnek gyönyörű tündére,
Nem üle ki másnap az ég küszöbére,
Tán bizony beteg lett, ágyba lévén esve,
Hogy ki sem pillanta sem reggel, sem estve.
A puszták határit sűrű köd takará,
Mely egész nap röstelt fölmenni, vagy alá,
Nagy, nehéz, fojtó köd, milyen az embernek
A lelkét is nyomja, rátapad tehernek.

*

Elfeküdt már a nap túl a nádas réten,
Nagy vörös palástját künn hagyá az égen,
De az éj erőt vett, csakhamar beronta,
Az eget, a földet bakacsinba vonta,
És kiverte szépen koporsószegével:
Fényes csillagoknak milljom-ezerével;
Végre a szép holdat előkerítette
S ezüst koszorúnak fejtül odatette.

*

Ősz ez! ősz ez!... mindhiába
Tűz virágot gyér hajába,
Színli csalfán a tavaszt;
A mezőt bárhogy ruházza:
Szebb időnek rémes váza –
Közte sárgul a haraszt.

Zöld az erdők lombja bátor,
Fénylik este a mennysátor:
Van hiány már fönns és lenn;
Csillag és lomb egyre ritka:
Őszi hullás fájó titka:
Rezgi által csöndesen.

*

Felhőid és zúgó szeled,
A zizegő haraszt, mohar,
Magános tölgy a domb felett,
Bolyongó tűz, hullámmoraj –
Ez, amit lelkem most kíván!

*

Mily vidám a csermely tánca,
Lejtve a zöld sík felé,
Mintha többé téli lánca
Soha nem rettentené. –

A kökörcsin újra bátor,
A letiprott fű dagad;
És fölöttünk a mennysátor
Gyolcs felhőket szárogat.

*

Zöld lepke, mint hulló levél,
Melyet tovább legyint a szél,

Nem száll virágot lepni meg,
Csak lenn, az út porán libeg.

*

Végezetül pedig álljon itt Aranynek egy ars poetica-szerű vallomása – amely talán a legjellemzőbben mutatja Aranynek végtelen érzékenységét, bölcs belátását, valamint szelíd iróniáját:

Szeretem én langy május-reggelen
A permet-essőt, mely gyéren aláhull,
Csillámfonalkint, a dörgéstelen,
Napszúrte felhők tiszta fátyolárul,
Midőn a tájnak élénk zöldje lenn,
A szőke fényü légből visszahárul
És sárgazölddé lesznek a sugárok,
Melyekben a kelő nap átszivárog.
Szeretem a hölgy szép szemét, midőn
Egyszerre könnyet hullat és mosolyg,
S a még le nem simult bánatredőn
Félénk örömnnek kétes lángja bolyg.
Szeretem, hogyha – mint tavasz-mezőn
Árnyékot napfény – tréfa üz komolyt:
Ez a hullámos emberszív *nedélye*:
Halandó létünk cukrozott epéje.

Markó Béla

TÖRT ARANY

Tölgyek alatt Arany-betűk,
a tört Arany még szíven üt,
lehulló lomb Arany-kora,
magyar vers Arany-alkonya,

fekete holló hajnala,
és az örök Arany-anya
soha nem múló sóhaja,
apródok Arany-füst haja,

összekevert történelem,
Arany-múlt és Arany-jelen,
kertemben Arany-takaró,
mindig Aranyra hull a hó,

ha jön a tél, úgyis Arany,
fent ég a nap, s árnyéka van
egy száraz ágnak idelent,
teszem-veszem, hogy mit jelent,

ami Arany, de mind Arany,
Zách Klára vére is Arany,
s Dalos Eszti is kerge fény
tengerihántás éjjelén,

se nesz, se tűz, se tíz, se hús,
egyetlenegy, s az is lehúz,
kötőszó-boglár, szín-Arany,
szótlán vagyok már, nincs szavam,

köröttem Arany-zuhatag,
és Arany-morzsák hullanak

mindenfélé, nem is vagyok,
legfeljebb hogyha hallgatok,

mert Aranyból van mondatom,
tőle tudom, hogy mondhatom.
Ki az? Mi az? Arany-eső
a rím, a rag, nem én, de ő!

Akinek ilyen neve van,
bárhol jár, mindenütt Arany,
zápor eláll, és szél elül,
s tovább Aranylik itt belül.

Marosvásárbely, 2017. január 6.

LEVÉL

Kedves János. A lefolyók gyakran eldugulnak, főleg ősszel és tavasszal s a nagy nyári esők idején. Ilyenkor mindenki menekülne, de nem teheti, mert merni kell a bűzös levet megállás nélkül.

Mióta elmentél, többször is áthelyezték az országhatárokat, úgyhogy most már majdnem senki sem ott lakik, ahol lakott, kivéve a budapestieket, ők ugyanott laknak, bár ezzel nincsenek mindig megelégedve. És már király sincs. Egyesek szerint ez persze téves, hogyan lenne király, király mindig kerül, mert királynak lenni nem jó ugyan, de vannak idők, amikor megéri. Mások fortynak erre, hogy milyen király, s kinek éri meg, de aztán elismerik, hogy élni még mindig igen jó, bár nem könnyebb, mint akkor, amikor még te is köztünk voltál.

Sokan a magyar nyelvet siratják máris, végromlásról beszélnek, egyesek vastag könyveket is írnak erről, de sajnos ezeket a könyveket éppen azok nem értik, kik e végromlás szélén állnak, s mi több, nem is tudnak erről. De ez régebben is így volt. Már ami a magyar nyelvet illeti, mert ugye a világban még mindig egyedülálló, és bár szépen hangzik, szinte lehetetlen megtanulni. A nyelvről még csak annyit, hogy bár nem megnyugtató, de a többi nyelv is ugyanígy alakul, erre vagy arra, attól függ, optimista vagy pesszimista nyelvészt kérdezel erről. Ma sem olvasnak többet, mint a te idődben, bár olvasni többen tudnak, mint akkoriban, és ez valamicskét mégiscsak változtatott a dolgokon.

A magyar nép fennmaradása kétséges, főleg a végeken rossz a helyzet, és ez valóban így van, de a végeken a helyzet mondhatni változatlan, annyi csak a különbség, hogy a végek ma nem ott vannak, ahol a te idődben voltak. Egyesek szerint az lett volna az igazi, ha a magyar népet tudásban felvértezik, de vadságában megtartják, hogy mindenki rettegjen tőlünk. Ma azonban viselkedni illik, mindenki úriember és úrihölgy, kivéve amikor megfélekedzik erről, akkor bizony a csirkecombot fogaival marcangoló vad-dá lesz, és előássa a csatabárdot.

Lelked megnyugtatósára mondom, bár egyesek szerint ez egyáltalán nem megnyugtató, hogy az utóbbi évek technikai fejlődésének köszönhetően olyan apró micsodákra, mint egy bélyeg, egész könyvtárak tartalmát lehet rátelepíteni. Bevallom, nekem is kétségeim vannak e megoldás időt-

állóságát illetően, meg úgy egyáltalán is, nem tagadom, hogy e mindenféle szerkezet láttán időnként erő vesz rajtam a szent borzongás, de mit tehetnék, el kell fogadnom, hogy a világ halad valamerre, és én le nem maradhatok, mert úgyis magával sodorna az áramlat. Így vagyunk a lefolyóval is, most éppen köd van itt, sunyi idő, a fél fülem a csatornára van irányítva, hogy minden gyanús hörgést észrevegyek, és azonnal cselekedjek, hogyha kell. Persze, van egy olyan kis lappancs, amit fel lehet szerelni, és akkor a szennyel a szomszédnál érkezik vissza dühödt fortyogással, de amióta mindenki ilyen szerelt, azóta mindenkinél visszaömlik minden.

A Vörös Rébék Ágnes asszonnyal egy hete tüntet a téren, kezükben kicsit már elkoszolódott a tábla, melyen ez áll: *Mosást, repülést beszüntetünk, míg ti el nem húztok*. Ne aggódj, a tüntetés nem a király ellen irányul, bár neki is vannak nehéz napjai, de az az igazság, hogy én sem abban az országban lakom, ahol lakhattam volna, s ahol a király van, vagyis az országhatár... na, tudod mit, ne is merüljünk bele ebbe, engem legalábbis fáraszt ez a határosdi, és az az igazság, jó nekem ez az ország is. Miért ne volna jó. Neked is megfelelne, sőt, az is lehet, még szeretnéd is, nem mondtad bár soha, de úgy vettem észre, a lelked mélyén úgy gondoltad te is, a mi népünknek szüksége van egy állandó ellenségre, egyébként ellustul, izmai elsatnyulnak, gondolkodása akadozó lesz, majd teljesen ki is marad.

Toldi Miklós szintén tüntet, a walesi bárdok egy népes csoportjával ugyancsak az országot kormányzó társaság lelépését követeli, s bár őszintén nem bízik benne, hogy akik ezek után jönnek, sokkal jobbak lesznek, mégis lelkesen hadonászik, igaz, a kocsirúdról lemondott, és a malomkövet is inkább arra használják, hogy üljenek rajta. Nem divat ma már a malomkövetés. A bárdok között van ősz és egészen fiatal is, vérzivataros időket emlegetnek, mert ez a bárdok dolga, de az az igazság, hogy a nép semmiképpen sem szeretne vért, azt szeretné, hogyha békésen és mosolyogva tudná megváltoztatni a világot. Ezzel már Jézus is próbálkozott, sajnos, nem túl nagy sikerrel, bár az mindenképpen győzelemnek számít, hogy pacifista eszméi a mai napig fennmaradtak. Nehéz szeretnünk embertársainkat, de néha legalább megpróbáljuk.

Képzeld, csokoládéból ma már tyúkot, nyulat, lovat, Mikulást és virágcsokrot is készítenek és még mi minden mást, a gyermekek tanulnak rólad az iskolában, van egy pasas, valami Krisztián, ő még a szerelmeidről is írt, azóta többen kedvelnek, a barátaid közül is emlékeznek még néhányra, főleg Petőfi divatos márciusban, meg a forradalmi eszmék, azok egész évben, bár nyáron kicsit lankadni szokott a forradalmi lendület, mert nyaralni men-

nek az emberek. Mikor nem forradalom van éppen, akkor fejlődés zajlik, s bár nem mindenki érti, a munkában részt vesz, mert most már úgy van kitalálva a világ, hogy a munkában részt kell venni, akkor is, ha semmi kedvünk hozzá. És mikor volt kedve az embernek ahhoz, hogy dolgozzon? Tudom, tudom, itt most ellentmondasz, és magadban dohogsz, hogy minek nekünk tüntetés, utcára vonulás, tanulni kéne és még többet tanulni, majd ésszel dolgozni, nem erővel. Most mikor ezeket a sorokat írom neked, még tél van, bár néhány napja olvad, és áll a földeken a víz, félünk, hogy megfagy újra minden, és akkor a nyári búzákkal mi lesz, sokan gondolnak még ma is erre, és néhányuknak az élete is ettől függ. Mindannyiunk élete a terméstől függ még mindig, csak kevesen gondolunk valóban erre, és aztán van egy olyan is, hogy pusztán csak a gondolkodás nem visz előbbre semmit, nem elég a tyúkra gondolnom, enni is kell neki adnom, hogy en nem adjon, s mind így.

Verseket ma is írnak, a ballada még mindig divatos, sőt, már újra zenével körítik a dolgot, a zene ad mélységet és magasságot időnként a gondolatoknak, és az emberek szeretik ezt, és a legfényesebb díjat is megkapta már olyan ember, aki balladákat írt arról, hogy abba kellene hagynunk végre a háborúskodást, jogosan kapta, hisz egyetértünk vele, de közben titokban a csatabárdot fényesítjük, mert tudod, az ember nehezen válik jámborrá, még akkor is képes megvadulni, ha örök életében szelídnek nevelték. Valahogy úgy látom, nem a lélek hordozza a jámborságot és szelídséget, szeretném tudni, te mit gondolsz erről, egyáltalán, jó lenne néha megkérdezni téged erről-arról, talán a jövőben majd ez is lehetséges lesz, addig be kell érnem annyival, hogy gondolok rád, kedves János, mi mást tehetnék.

És most úgy búcsúzom, ahogy te búcsúztál anno, tudom, kegyetlen és szörnyű volt neked, sajnós, még ma is halnak meg gyermekek, és maradnak szülők árván, a sok halálos kor felett az ember még ma sem győzedelmeskedett, egyet leküzd, és tíz másik jön helyette, a világ alapjában véve nem változott, barbárok vagyunk még mindig, vagy nagyon kifinomultak, a pillanattól függ minden, mert képzeld, az ember élete még mindig megváltozhat egyetlen pillanat alatt, a sors még mindig erősebb nálunk, és a természet is az, amíg ez így lesz, költők is lesznek, de azt már csak remélni tudom, hogy rád, rám, ránk, még sokáig emlékeznek, és talán még balladákat is írnak magyar nyelven vagy legalább a magyar nyelvről.

*Midőn a roncsolt anyagon
Diadalmas lelked megállt;
S megnézve bátran a halált,
Hittel, reménnyel gazdagon
Indult nem földi útakon,
Egy volt közös, szent vigaszunk
A LÉLEK ÉL: találkozunk!*

Kolozsvár, 2017. február

ARANY JÁNOS ESETE WALTHER VON DER VOGELWEIDÉVEL

Híves, borongó őszi nap, valamikor az 1870-es évek második felében. Arany Jánoshoz könyvküldemény érkezik. Megörül neki: még mindig jobb, ha könyvet kap, mint ha beülne hozzá az unalom. Nézi a címlapot: Walther von der Vogelweide költeményei. Nohát! Egy lovagköltő látogatott el hozzá, nem is kilenc-tíz, hanem legalább tizenöt emberöltő régiségből. Márpedig ő arra tette fel az életét, hogy a lovagi kort és eszményeket formálja modern költészetté.

Egy kicsit aggódik: vajon megérti-e Walthert? Elvégre Walther „verseit, mint a többi Minnesängerét, eredetiben is csak mai nyelvre fordítva lehet megérteni”. Ezt nem Arany János mondja Waltherről, hanem egy másik, valamivel későbbi magyar költő, de Arany is szó szerint ugyanezt gondolja.

Hoppá! Várjunk csak! Mi az, hogy „eredetiben mai nyelvre fordítva”? Ha lefordítunk mai nyelvre egy szöveget, akkor az már nem az eredeti. Nem bizony, mert az eredeti szöveg egy másik nyelven hangzott, amelyet az érthet meg, aki megtanulta. Arany ezen el akar töprengeni, de kinyílik a kezében a könyv, és szavakkal megrakott strófák vonulnak a szeme előtt, mint országúton a szénásszekerek.

Arany János úgy hallotta Heinrich Gusztávtól, hogy ez a mi Waltherünk nem kimondottan szemérmes költő. Egyik versében egy fiatal lány arról beszél, méghozzá nem csekély örömmel és büszkeséggel, hogy milyen jót szeretkezett egy hársfa tövében egy férfival. (Arany János a fejét csóválja.) Egy másik versben arról esik szó, hogy májusban a lóherék összeméricskélük száraik hosszúságát, és egy gyönyörű úrhölgy valamilyen ildomtalan dolgot művel a piros szájával. (Arany János összehúzza a szemöldökét.) Egy harmadik versben, miközben hajnalodik, egy lovag hol a magáévá teszi az imádott hölgyet (a versben összesen háromszor), hol pedig amiatt aggályoskodik, hogy rájuk nyitja az ajtót vagy a nő férje, vagy annak egyik szolgája.

Végül gyáván eliszkol. (Arany János félreáll, és letörli azt, ami ráfröccsent a versből.)

Eszerint egy valódi középkori lovag egyáltalán nem úgy viselkedik, ahogyan elképzeléseink szerint kellene. Egy valódi középkori lovagköltő pedig egyáltalán nem olyan verset ír a lovagról, amelyet írnia helyénvaló volna. Arany János elhessegeti emiatt érzett bosszúságát, és olvasni kezdi a verset. Annyira belemerül, hogy jóformán nem is csodálkozik azon, hogy megérti. Szinte észre sem veszi. A megértési folyamat keretei közt Walther versét mai nyelvre fordítja, értelemszerűen az 1870-es évek magyar nyelvére.

*Amikor megjött a nyár
S a virágok sorra már
Mind elő buvának,
Hol dala szólt madárnak,
Arra mendegéltem,
Hullámozó hosszú réten;
Ott egy forrás pezsdüle
Az erdő mellett futni le,
Hol zengett a fűlmile.*

Ezzel a verssel Arany már elégedettebb, mint az előző hárommal. Ebben, úgy rémlik, nincsenek olyan pajzán adomák, amelyeneket Heinrich Gusztáv mindennél jobban kedvel. Már érzi vagy inkább érti Arany, és átkölti mai nyelvre, hogy ebben a versben egy álomról van szó. Egy pillanatra elbizonytalanodik: nem lehetséges-e, hogy valójában Asbóth János nemrég megjelent *Álmok álmodói* című regényét olvassa, és Walther von der Vogelweide versét mintegy véletlenül beleérti, beleérzi?

Egy pillanatra elgondolkodik: miért is erdő mellett fut le a forrás. Úgy rémlik neki, hogy az eredeti középfelnémetben nincs „walt” (az volna az erdő), csak „anger”, ami Heinrich Gusztáv legjobb tudomása szerint ’rét’-et jelent. Az viszont háromszor is van. Annyi baj legyen! Ajándékozzuk meg a mai nyelvre fordított tájat egy erdővel!

*Egy fa állt a rét oldalán,
Ott egy álmot álmodám:
A naptól hevülten
A forráshoz menekültem,*

*A hárs lombozatja
Rám hűs árnyát hogy adja.
Le is dőltem én legott,
S bűt felejtve, bánatot,
Édes álom elfogott.*

Arany János maga is álmodik. Azt álmodja, hogy Károlynak hívják, Párizsban él, és a romlás virágairól ír verseket. Azaz nem él Párizsban, de máshol sem, mert már vagy tíz éve meghalt. Ez a furcsa ellentmondás Arany Jánost máskor zavarná, de most, amikor Walther von der Vogelweide is magától értetődő, zokszó nélkül veszi tudomásul, hogy ő, Károly a saját látomásaival hímezi tele a vászonnak is tekinthető csillagtalan, üres sötétséget.

*Azt álmodtam hirtelen:
Egész világ szolgál nekem.
Lelkem fõnn a mennyben
Lakozott földi bajtól menten,
Testem a földön rekedve
Éldelt, ahogy tartá a kedve.
Ekkor olly boldog valék:
Bármit hozzon rám az ég,
Szebb álmom nem vala még.*

Hiszen megy ez a műfordítás, csak egy kicsit akarni kell! Aranynak úgy rémlik, hogy fordított ő már Shakespeare-drámákat is! Meg valami görög komédiaíró. Hogy is hívják? De ez most nem az a pillanat, amikor görög szerzőkön kellene töprengenünk. Most az a kérdés, hogy ő, Arany János miért nem tudta Toldi Miklóssal ugyanezt megcsinálni? Toldi lelke is lakozhatna földi bajoktól nem háborgatva fõnn az égben, miközben a teste a földön rekedve azzal a szép özvegyasszonnyal hancúrozna, akinek szobájában oroszlánal kivarrt selyemkendő takarja el a falon tátongó, ablak nagyságú lyukat. Mintha valami effélét ő maga is megírt volna a *Toldi estéjében*. (Hogy van németül a *Toldi estéje*? Soiree bei Schedel!) Illetve nem is ő költötte a *Hajdanában*, *danában* kezdetű irodalmi alkotást, hanem egy névtelen szerző, és az ugyancsak névtelen előadóművészeket Toldi lebunkózza a köpönyege ujjába rejtett buzogánnyal.

De kár, hogy előbb-utóbb minden álomnak vége szakad! A legszebb álmom sem tarthat soká.

*Ám soká nem tarthata,
Mert egy varnyú szállt oda,
S károgott kegyetlen,
Hogy veszne ki egyetlen
Szálíg mind a földrül!
Megfoszta a gyönyörtül.
Álmom tülle megszakad:
Ha kezembe kő akad,
Többé soh'se károgat.*

Hát igen. Aranynek kétségei támadnak. Helyes volt-e arra ítélnie Toldit, hogy soha ne legyen asszonnyal tartós barátsága? Akárki meglássa: a *Hajdanában*, *danában* szerzője visszatér, és megbosszulja Toldi örök szüzességét. Hétmérföldes pajzán eposzt fog írni Toldi faszáról és az időnként önállósodó testrészt kalandjairól. Most ezt is világosan mutatja Arany János éber álma. Nem volna-e jobb, ha Toldi, mielőtt megverekszik a nádi farkasokkal, éjszakára egy aranyos kis parasztlánykának nyoszolyát vetne le-tört rózsabimbókból a hársfa tövében, és együtt hallgatnák, hogyan szól a csalogány? Nem volna-e jobb, ha Toldi, ahelyett, hogy pusztá kézzel megállítaná az elszabadult bikát, inkább a hímtagját méricskélné hozzá a bikához? Nem volna-e jobb, ha Toldi a szépasszonynak nem a falra kifeszített selyemkendőjén, hanem egy selymes tapintású másmilyen tartozékán ugrabugrálna? Nem volna-e jobb, ha ehhez a művelethez nem a csizmáját, hanem a gatyáját tolná le?

Arany János ötödször is nekiveselkedik Walther von der Vogelweide költeményének. A selymes tapintású szépasszonyból hirtelen öreg banya lesz. De nem ettől bizonytalanodik el Arany János, hanem attól, hogy a vers utolsó sorát, egyszersmind slusszpoénját nem tudja jól lefordítani. Hogy mondhatjuk magyarul azt, amit a banya középelnémetül így mond: „daz min dume ein vinger si”? Hát úgy, hogy a hüvelykujjam egy ujj. Igen, de ez így nem poén, németül pedig pompás tréfa, a homályoskodó nagyotmondás kifigurázása. Arany megdörzsöli a fülét, aztán a fejére csap, és már fel is villan a jó megoldás. Írja:

*Jött azonban egy banya,
Aki megvigasztala.
Hit alatt rábirtam,
Hogy megfjéjtse nyiltan,*

*Álmom mit jelentsen.
Úgymond íme bölcsen:
„Három meg kettő az öt!”
S hozzá ollyasmit nyögött,
Hogy fejem fülem között.*

Arany János elégedetten hátradől, tudniillik álmában. Azt álmodja, hogy versfordítása már meg is jelent. Kezében tartja az Egyetemes Philologiai Közlöny 1878-as kötetét. Ott lesz az, ott lesz, csak meg kell találni. Kinyitja a Közlönyt, és ebben a szempillantásban arra ébred, hogy hiába, sőt hiába tapogatja Walther von der Vogelweide bajuszra emlékeztető versének hűlt helyét. Rá kell döbennie, hogy azt a verset mégsem ő fordította. Nem bizony, hanem valaki más.

———— Nagy Attila

DE VAN MÉG EGY KICSI LÉLEK^{*}

Hódolat Arany Jánosnak

1.

Esik eső karikára
Arany János kalapjára
Elhessenti csak úgy félre
S felmosolyog fel az égre

Amoda fent fehér darvak
Úgy vonulnak éppen halkak
Nézi őket padon ülve
Alkony száll a fára fűre

Kerekedik újabb felhő
De nem esik épp csak felnő
Árnyékában Arany János
Csodálja a világváros

Budapest is elcsendesül
A hold ajka vízbe merül
Alszanak a Duna partján
S ő is lassan Verse karján

2.

Sándor késik és nem hozott
Levelet sem tőle senki
A búcsú amely feloldozott
Ó Whitmanom te messzi yankee

* Arany János sora (a *Növünk együtt* című versből)

Honnan is tudnád mit jelent
Kuporgok szörnyű gondjaimban
Mert lesz még aki feljelent
Rettegés szűkül csontjaimban

Marad az egytömb fájdalom
S a megadás is Sándor
És valahol egy álhalom
Nem zümmög fölötte kántor

Hordoznom kell hát Lelkedet
A kitett kenyér és víz magányát
Talpra! visszhangzom Tervedet
Hol nemzet lakja az ég lapályát

3.

Ha ki már túl a hatvanon
Összegez a férfi
Tordán innen s túl Hatvanon
Kastély gunyhó és kégli

Íme Hazám dőzsölés nyomor
S a versben én is megrekedtem
Dagad a lábam kínoz a gyomor
S emlékszem jót még nem nevettem

Reviczkyékkal sok bajom van
Értem meg nem is őket
Nem voltam velük egy hajóban
Vénember lettem nőket

Italt kártyát bohém nyomort
Nem ismerék jegyzője voltam
Krajcároknak s agynak mi bomolt
Lézengek immár élő-holtan

Sándort várom Juliskát várom
Visszavárom a versemet
Kiegyezésem újabb járom
Hamlet járja a kertemet

4.

Lelépni tehát mint a sakkban
A király ha fényes mattot kapott
De létezni még versalakban
Elfogadni mit őszöm adott

Hulló levelek vézna nászát
Ölelkező volt lombokat
Seneca okos derűs gyászát
S túrni hogy engem fosztogat

Minden ami meghaladott
S az is ami majd meghalad
A szív ritmusa bár megszaladott
Havaz a Fény csitul szakad

5.

Esik eső karikára
Arany János kalapjára
Isten tudja miért arra
Az est talpát hold takarja

Asztalához egyedül ül
Szeme homály tompa a fül
Irka lapján nagy tintafolt
Verse volt az mi beléholt

Elfújja a lámpa lángját
Nincs még éjfél arra vár hát
Ablakhoz ül illatokhoz
Álmodt rá csak virradat hoz

Epilógus

A hangulat most őszi égi
Arany János szép őszikéi
A múlt órák pontos régi
Rendjét és minden alkotását
Idézik arcunk sejlő mását

Vadad, 2015–2016

HALLGASS AZ ÖREGRE!

(A Látó részére, „200 Arany”, 2017. február 6.)

Ült a rendelőben, üldögélt a bácsi,
nem fanyalgott, tudta, mi a dolga: várni.
Tele volt a váró, épp hogy talált széket,
ha öreg az ember, fárasztó az élet.
Ült és nézelődött, bár nemigen volt mit,
(ilyenkor magában szavalta a Toldit:
megtanulta jól, mint meztéllábas gyermek –
hasznát látta sokszor a memoriternek!)
De valami most a szemét odaszívta:
szemben a kisajtó egy résnyire nyitva!
Bent az irodában egy nővérke gépelt,
az öreg szép lassan fölmérte a képet.
Úgy ült ott a kislány... no de nem is mondom,
nem való a nyílt szó ilyen nyílt porondon.
Kemény formás melle jól látszott, az egyik,
azt lehetett hinni, a blúza kifeslik,
pattanásig feszült minden kicsi gombja,
asztal alatt szétnyílt a két hosszú combja,
Pattanásig feszült az öreg figyelme:
mostanra a Toldi rég el volt felejtve.
Odabent a fruska, mint madár a szárnyát,
hol becsukta, hol meg széttárta a lábát.
Fölrezzent a bácsi: tyű, de be van fűtve,
már a szék is forró – ki bírja ezt ülve?
Ott állt a közelben egy suttyó legényke,
intett neki gyorsan: üljön a helyére.
„Csak nem áll föl, bátyám?! – szólt az tisztelettel. –
Húszéves se vagyok, ne kínáljon helyyel!”
„Állok én szívesen, sőt jól esik állni,
egyenes derékkal Toldit recitálni.
Ültem már eleget, ingyen szórakoztam;
hallgass az öregre, ülj le, fiam, gyorsan!”

ARANYALAP

2006 őszén, a legújabb sötét történelmi korszak hajnalán új darab megírására kaptam megbízást a Vígszínháztól. Randa korokban a leghelyesebb komédiában gondolkozni. A nevetés egészséges, a satíra Kelet-Európában minden más műfajnál fontosabb, nem véletlen, hogy annyira kevés született belőle, és hogy a szerzőiket számúzik, megverik, netalán véletlenül balesetben múlnak ki a világból.

Némi tünődés után az arisztophaneszi komédia mai változatát céloztam meg, és úgy gondoltam, a nagy elődöt újraolvasom, hátha szolgál tanulsággal. A következő nyáron kivettem egy nyaralót Kenesén három hónapra, és magammal vittem Arany János fordítását, az *Arisztophanész Összest*. Úgy terveztem, hogy őszre legalább a darab vázlatával kész leszek.

Izgalmasabb magyar olvasmányélményem azóta se volt, pedig elég sokat olvasok, és mindenfélét. Arany nemcsak fordította a darabokat, hanem kommentálta is. Nem hiszem, hogy akadt volna akár tudós, akár költő, akár drámaíró, aki az athéni demokrácia viszonyairól többet tudott volna. A tudósokat is felülmúlta a beleérző képességével, mert alkotó volt. A görög mitológiát a legapróbb részletekig kívülről fújta, Periklész uralkodásáról pedig mindent felkutatott, és megvolt róla a megalapozott véleménye. Arisztophanész kommentálása révén tudta a legnyíltabban kifejezni a magyar viszonyoktól érzett undorát. Mert hiszen rémes volt a Bach-korszak is, meg a következő rövid korszak is a kiegyezésig, a kiegyezés pedig maga volt a fürtelem. (A szabadságharctól is undorodott, de azt meg is írta *A nagyidai cigányokban*.)

Arany jól látta, hogy a periklészi demokrácia, amit évszázadokon át követendő példaként állítanak az ifjak elé, a lehetséges legmocskosabb államformák egyike. Tudta, hogy az ókori demokrácia alapvetően hazug konstrukció, és másfél emberföltő alatt törvényszerűen a demagógia, a populizmus, a silányság diktatúráját hozta magával. Őspélda, alapeset. A demokrácia, ha nem döntik meg kívülről, önmagát számolja fel, minden emberi, szellemi érték halálát okozva. Rövid korszak volt a periklészi, amikor a nagy görög drámaírók működtek, de iszonyúan intenzív, Arany János pedig pontosan tudta, mit állít a magyarság elé, hogy borzadjon el, ismerjen magára, és mulasson saját magán, keservesen kacagván.

Zseniális mű ez az Arany János által fordított és jegyzetelt *Arisztophanész Összes*, a szövegek hallatlanul pontosak, a lábjegyzetek az ógörög nyelvi játékokat magyarázzák, úgyhogy mindent tökéletesen lehet érteni ma is, még ha egyes szavak, kifejezések értelme elveszett is azóta, és színpadi szövegként már használhatatlan. A legnagyobb magyar szellemi teljesítmények egyike ez a mű, önmagában csak ezért is bele kellett volna kerülnie a magyar Pantheonba, ha semmi egyebet nem alkotott volna.

Akik ma teljes joggal modernizálják, nem értik olyan mélyen az ókort, mint ő. Arany a fordításaiban volt bátor igazán. Shakespeare-t sem értik jobban. Hamlet elmélkedik a színészekről, Rosencrantz beleköt azzal, hogy „te már nem gyönyörködöl az emberben”. Hamlet megerősíti, hogy valóban nem. Arany szövege pontos: ez azt jelenti mai nyelven, hogy Hamlet a férfiban nem gyönyörködik többé. (Az angol „man” mind a kettőt jelenti.) Az „ember” akkor még a férfiembert jelentette a magyarban, a nőembert pedig a néember. Ha Arany nem a férfi nemet értette volna, úgy fordította volna, hogy „az emberekben”, vagy „az emberiségben”. Rosencrantz igazából azon kesereg, hogy Hamlet, az ő egykori férfiszeretője hűtlen lett a homoszexualitásához, és a női nemet választotta. (Elég furcsán, mint az Oféliához való viszonyban látjuk.) Mindjárt megnő a súlya Rosencrantz árulásának, mert nem egy hajdani barát, hanem egy hajdani szerető kémkedik utána. Paszternák, a másik zseniális fordító ugyanígy érti a jelenetet: nem „cselovek”, vagyis „ember”, hanem „muzscsina”, vagyis „férfi” szerepel az oroszban, pontosan úgy, ahogyan Aranynál.

Nagy bátorság, hogy elhajították a saját szemérmüket és a korszak illemét, és fel mertek sorakozni Shakespeare mellé, aki véletlenül soha nem választott szót vagy kifejezést.

Arany *Arisztophanész*ában lassan araszoltam egész nyáron, és már június elején sajnáltam, hogy nem fog kitartani augusztus végéig. A lábjegyzeti oldalvágásainak jó részét a főszövegnél is jobban élveztem. Ritkán volt ekkora olvasmányélményem. Óriási érték az ő *Arisztophanésze*, azzal együtt, hogy újra kellene fordítani az egészet, hogy a maiak is megértsék, és leheszen játszani.

Arisztophanészi komédiámmal kínlódtam, sok mindent kitaláltam, de le-lefagytam napokra, a fantáziám megbénult, nem akart fejlődni az ötlet, ha pedig valami ennyire nem alakul, akkor az anyag magában hordozza a bajt. Rá kellett jönnöm, hogy amit ábrázolni szeretnék, nem drámába való. Minden sikerületlen dráma menedéket talál a regényben. Csodálatos forma a regény, senki sem tudja definiálni, micsoda is voltaképpen, addig kell

hát művelni, amíg szabad. Előbb-utóbb már azzal sem lesz érdemes vesződni, mert jönnek az esztéták, és a maguk álságosan szerénykedő, agresszív módján megmondják, megszabják és megkövetelik, hogy a szerintük való íze a regény, ezzel megölik a műfajt, és gúzsba kötik a tehetségeket. Különösen a német ideológiára érzékeny népek vannak veszélyeztetve, vagyis a magyar, a cseh, a szlovák, a horvát és a szlovén. Az ortodoxok ezt a fajta dogmatizmust megúszták, náluk más a baj, bár szintén súlyos és szintén dogmatikai.

Rengeteget tanultam azon a nyáron tőlük. Jól éreztem meg, hogy a periklészi eleve ingatag, veszélyeztetett, aláaknázott demokráciát kell tanulmányoznom ahhoz, hogy a sorsomul adatott ingatag, gyöngye, vacak, jelentéktelen, másodlagos demokrácia halálát meg tudjam írni. Akinek volt szeme a látásra, 2006 őszének elején világosan láthatta, mi folyik. Kevesen akarták látni, szeretnek az emberek az illúzióikhoz ragaszkodni, és a kivégzőfal előtt is szoktak reménykedni.

Amint a próza mellett döntöttem, elkezdtek özönölni az ötletek, a téma kiszabadult a drámai forma fogságából. Ebből lett a *Feleségregény*, eladták több mint húszezer példányban, időnként még a fanyalgó irodalmárok is megemlítik, bár fenntartásaikat hangsúlyozva.

Arany teljesítményét nem lehet eléggé becsülni. Magával az emberrel nemigen tudtam volna mit kezdeni, ha találkozom vele. Van Székely Györgynek, a kiváló színháztörténésznek egy kötete, nem sokkal a halála előtt jelent meg, *Mozaikek* a címe, ebben olvasható a „Vesztes harc a Nemzeti Színházért – az 1863-as petíció”. Arról szól, miként is nyírja ki császári segédlettel Arany János lapjában Gyulai Pál a színészek és rendezők újabb nemzedékét, akik szerették volna átvenni az irányítást a szerintük elavult Nemzeti Színház fölött. Az irodalmi Deák-párt azonban összefogott ellenük, és teljesen kinyírta őket. (Mosonyi Mihály és Vajda János pályája is akkor tört meg például.) Valódi kinyírás volt, nem csak enyhe eltanácsolás, mert sose jöttek többé rendbe az ifjak, akik elkallódtak, meghaltak, öngyilkosok lettek, párbajban lőtték le őket, ahogy szokás, vagy más foglalkozásra adták a fejüket, sokan pedig elbujdostak külföldre. Ők voltak a modernek, Aranyék a reakciók. Meggyőződésesen, őszintén volt konzervatív, féltette azt a keveset, amit a viharokban oly nehezen lehetett megőrizni, féltette az ifjoncoktól, akik szét akarták verni, hogy mást – újat, polgárit, lelkit, egyénit – tegyenek a helyére. Amit a tehetséges ifjak akartak, nem lett volna feltétlenül jobb, de más lett volna, ezt nem tolerálta a hatalom 1862–63-ban, a védsáncain belül a szubjektíve tisztességes Arannyal.

A művei is megszenvedték a lelki beállítottságát. Petőfi okosan, sőt körmönfontan ölelte fel magához a *Toldi* szerzőjét a legelső pillanatban, látnivalóan igen tartott attól, hogy ellenséget faragnak belőle, és általa bunkózzák le a progressziót. Arany higgadt maradt és mérsékelt, befelé forrongott, lefojtotta magát, és akkor írt verses epikát, amikor már prózát kellett volna írni, akkor írt balladákat, amikor a novella lett a műfaj. Az elveszettnek tételezett magyar eposz megteremtése, a húsz-harminc évvel korábbi és már akkor idétlen program szinte minden alkotóerejét felemésztette, noha világosan látott, a korról és a kortársakról csupa rosszat tudott, de nem akarta tudni, behunyta a szemét, és belemenekült a sosem létezett magyar eposzi múltba. Tudomány- és művészetszervezésre vesztegette el az idejét, amit a saját műveire kellett volna fordítania. Zseni volt, és a hallgatás nagy alakja lett belőle.

Nekünk még úgy tanították Aranyt, ahogy kell, fel tudjuk mondani, hogy „állata őrzeni két alabárdost”. Szétröhögtük magunkat az „állata” olvastán, hát nem volt szeme, hogy ezt nem cserélte másra? De nem cserélte másra. Viszont az, hogy „huss, elrepült, tollászkodni egy nagy jegenyefára ült”, megmaradt. És megmaradt a Margithídról vízbe ugró öngyilkosok látomása, a modern Magyarország minden korban érvényes haláltánca, amely önmagában felér *Az ember tragédiájával*. És megmaradt az *Arisztophanész Összes*.

ARANY JÁNOS: ARANY JÁNOSHOZ

*itt ülök az órák hosszú voltát mérve
minden társaságom egy homályos lámpa:
és nincs földi lélek aki erre térvén
jó estét kívánni benyisson szobámba*

pedig ünnepnap van: éppen kétszáz éve
hogy a fiának nevezhet nagyszalonta
mely maga is holmi arkádia-féle
s így béillik e művészt lenéző honba

*s az ember... a költő (mily bitang ez a név!)
haszontalan hatódik meg itt könnyekig
a háborúban csak keveset adnak rád
béke-időn meg másra kell a pénz nekik*

*s ki vagyok én kérded: egy népi sarjadék
ki – gyér ajándék! – kapott egy kis világot
abban a fényben mint sorstársaim itt mind
tüske közül szedtem egynehány virágot*

*törzsömnek élek habár sekélyes törzs ez
és rosszabb kor jön és rosszabb nemzedékek
ki ültetett engem sívatag pusztába
örökös botrányul a csavargó szélnek?*

beszélik hogy erősebb a kardnál a toll
és költőkből lesz a legjobb forradalmár
hány szónokzajos nemzeti évfordulónk
és hány vérbe fojtott életművünk van már!

de még így se tudtuk soha kiharcolni
a szabad sajtót s censura eltörlését

a felelős ministerium csak álom
miként a törvény előtti egyenlőség

a szabadságnak csak neve van itt nálunk
s nem adja meg magát az úrbéri rendszer
ahol a part szakad még mindig ott állunk
és kiegyezünk a habsburgképűekkel

és küldik az érdemkereszteket nekem
zsarnok elnyomók – megannyi rusnya átok
a jóisten kivált nagy kegyelme volna
ha végre jóízűn szarhatnám reátok

dohoghatok vagy írhatok fáradt verset
de mit ér a szó ott hol ostor kellene!
a honfi ideálját messziről lesi
aztán jön az ördög és eltáncol vele

de meg mit is érne a gyöngéd szó nekik
mit ér a honfibú hogyha néhol árnyalt?
hisz ők a hont már csak ordítva szeretik
– vagy szerették míg a hon még fennen szárnyalt

szép magyar leventék bamba fasz vitézek
ma már szűkebb ketrecben fű' a hon vadul
így eshetett meg az hogy a honfiak most
a nemzetet szeretik – határtalanul

nehéz dolog itt halhatatlannak lenni
hisz zsír rakódik az agyi vérerekre:
a magyarok már csak a nevet tudják
más nemzetek pedig még a nevet se

nyugaton ha nagy ritkán megemlítenek
neveimtől véres az áldozati oltár:
a. j. vagyok – ők úgy írják: j. a. – pedig
az egy másik magyar költő lesz – vagy volt már

*mi vagy te amely az éjfelet bitorlod
együtt ama szép és harcias idommal
amelyben egykor dánia fölsége járt
elbíbelődgetvén az irodalommal?*

én vagyok az is – hisz megértettem shakespeare-t
bár nem tudtam nevét se jól kiejteni
ő se tudná kimondani az enyémet
de azért én is érthető volnék neki

ennyi a költészet: komoly bár – de játék
és minden életmű csak félig írt papír
költőkém hazudj – de néha ráhibázz még
és meg ne látsszon közben arcodon a pír!

egyedül maradtam hisz petőfi meghalt
s még hány átment ama ködbe vesző hídon
isten látja lelke: nehéz kétszáz év volt
a verset már csak arany jánoshoz írom

AZ ELAGGOTT FÜLEMILE

Arany János vázolata* nyomán

Nyara elmúlt többedik már,
elköltözne, de beteg,
ott gubbaszt az őszi ágon
gyámolatlan, téveteg.

Hű párját is elvesztette,
maradt végleg egymaga,
belesül, ha belekezd is
a régi dalaiba.

Tépett fakó köntösében
üldögél csak, didereg,
vagy átzökken másik fára,
csúfolják a verebek.

*

Ő így látta, így ítélte:
elaggott fülemile.
Nyara kétszáz eliramlott.
Mire jutnánk nélküle?

* Ki már több nyarat élt, beteg, szeretne is *elköltözni*, de nem tud; csak gubbaszt az őszi fán; hű párját elvesztette, régi dalait elfeledte, megkísérti olykor, de közepén belésül, abba hagyja. Így üldögél, vagy lomhán átrepül egyik fáról a másikra, tépett fakó köntösében; még a verebek is kicsúfolják. (1875–1880 körül)

Vörös István

CSABA BÁCSI

BALLADA

Csaba bácsi nagy titokban
a portfólióját mossa;
fehér lelkét, véres lelkét
a kamatláb megrugdossa.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Odagyúl a pénzreéhes:
Csaba bácsi, mit lop kelmed?
„Mit tudod te! Munkám bére,
nem vigyázok, rögtön elmegy.”
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Összesúgnak a szomszédok:
Csaba bácsi, hol a pénzem?
„Csillagom, kötvényben fekszik!
Ne firtassuk, mert fölélélem.”
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Jön a rendőr: Csaba bácsi,
a fogdába gyere mostan.
„Jaj, kisapám, hogy mehetnék,
míg a pénzem ki nem mostam!”
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Mély a vétek: egy késpenge
odaférni alig képes;
nappal soha nem mutatja,
de éjjele rémtől népes.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Szegény Csaba naphosszanta
néz az elszállt pénzzel szembe,
néz gyanakvón, ennyi munka
nem fér bele fél életbe.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Mert, alighogy másra gondol,
arany tánca cseng fülébe;
ha ez a kis fém nem volna,
mit vetne a sors szemére.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Ám azonban nemsokára,
börtönének zára kattant:
Csaba az ügyvéd előtt
úgy meghajlik, majd megroppan.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

„Csaba bácsi, mit műveltél?
Kicsi a bűn, gyenge a vád;
ki a tettet eltervezte,
a névtelen maga vall rád.”
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

„Ő majd otthon ébred holnap,
ő, ki pénzed rég fölvette;
míg az ügyet elfelejtik,
raboskodva bűnhődsz meg te.”
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Körültékint Csaba bácsi,
meggyőződni, hogy jól hall-e;
számolgatja, amennyit kap,
neki még így is megérte.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

őt bent tartják, ám, ki kint van,
se élhet már szabadabban.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Nosza félni, kezd remegni,
Sűrű libabőre támad:
kövirózsára hullt korom,
olajfoltba fulladt állat.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

„Régről ismerős uraim!
nézzen félre mindegyiktek:
Fontos munkám van a bankban!
Hívná valaki a liftet?”
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

„Kamat esett ki az űrbe,
be kell a fényfoltot fognom!
Ha az titkunkra nem hullna,
nem is lenne már más dolgom!”
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Összenéz a véstörvénytörők
hallatára új kamatnak.
Szentségelnek. Hallgat az ész,
csupán az öklök szavaznak.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

„Eredj haza, Csaba bácsi!
Mosd fehérre mocskos pénzünk;
eredj haza, Profit legyen
urad és a dicsőségünk.”
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

S Csaba bácsi most már nyíltan
a más pénzét összemossa
önmagával, tiszta lelkét

a kamatláb sem rugdossa.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Mert hiába jut sok neki,
nála többé semmi bűnjel:
Csaba azt tovább forgatja,
égre varrja üvegtúvel.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Virradattól késő estig
áll a bankban, széke nincsen:
üti a klaviatúrát,
nincs rá ok, hogy széttekintsen.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Mobilfényes éjjel otthon,
mikor a sör habja vékony,
elalszik a foteljában,
keze pizza-maradékon.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

És ez így megy napról napra,
nem tudni, hogy ki ő végül;
könnyű lelke kőlapon sül,
száraz ajka szesztől kékül.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Őszbe fordul a borosta,
már nem kaktusz, nem is smirgli;
meglazult, de síma bőre
segít a jövőt kibírni.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

S Csaba bácsi nagy titokban
elszállt pénzét mossa, mossa;
tépett lelkét, alvadt lelkét
a kamatláb kitapossa.
Ó, növekvő haszon, ne hagyj el!

Wirth Imre

ITTJÁRT*

Ősz volt és kergetőztek a gördeszkák
a véget nem érő alkonyi lejtőn. Fent álltam,
hol a város zaja semmi,
s néztem, hogyan zúdul a porba a mozgás.

Mióta tart ez, hajtogatod, idegen szavak
verődnek, *nyögő lombok zöld közei* „*áttörve*”
fényben oldódó vonások lazulnak,
más alakzatba rendeződnek,
látod, *hogyan szökik be nesztelen,*
suhan át az arcodon.

Nevetett rám és kézen fogott, húzott
magával, akkor még nem tudtam
milyen délutánba, *sír és alkonyég*
között átpréselődve

Éppen csak hogy felkísértem, mint aki
túl van, rágyújtok, ha kiléptem a kapun,
jeleket adok, tüzet fog a története,
busz és elalvás között, késlekedőn.

Készülök, az első mozdulat a távozásra,
kosarat a zöldségekkel a konyhába,
délelőtt a piacon követem a kofák között,
nem is a beszélgetés a lényeg,
a közeledben akarok maradni a bódék
labirintusában, a lemondás ritmusára.

* *A versben idézve vagy átírva, vagy megidézve Arany János, Ady Endre és Swinburne szelleme bolyong*

Fordulok, a lépcsőn már úgy jöttem fel,
könnyedén és reménytelenül, nem tudom,
nem nézek rá, de hozzám lép,
fordulok, amikor megcsókol.

Húzol be a szobába, a szemközti iroda
vakító ablakai, nem vagyok sehol,
felfoghatatlanul gyorsan vetkőzik,
szabadul a ruhától, kibújsz, minden szakad,
szétesik, fekszünk a szőnyegen.

Félsz, zavar valami, lassan öltözik, rám nevet,
öltözöm, a következő hónapok, az utcán
rágyújtok, hagyom a buszt,
csak én tudom, átsétálok a hídon,
belerág az idő.

Kornis Mihály

BEAVATÁS?

Lezüllött ceremóniák

Korunkban a legtöbb ember oly felkészületlenül éli meg élete érdemlges változásait, iskolába kerülését, érettségi vizsgáját, első gyermeke születését, majd végül, a halála közeledtét is, mintha ráomlana a ház. De az Amazonas-esőerdő vagy az új-guineai dzsungel mélyén élő archaikus törzsi társadalmakban még magától értetődő, hogy mielőtt belépünk a felnőttkorba, illetve az élet bármely, a törzs tagja számára kikerülhetetlenül adott, új szakaszába, a minket számontartó közösségtől a szükséges beavatást kapjuk meg. Így van ez az emberrel Japánban is, Indiában és még néhány, a hagyományt viszonylag épen megőrizni képes kultúrában. Mi, kelet-európai városlakók viszont nem ilyen világban élünk, itt a kollégiumi vagy katonaságbeli „simázások”, megerőszakolások, netán húsvéti locsolások, „próbaesküvők”, sírva vigadó aranylakodalmak és a többi „beavatási ceremónia” értelmét veszített pillanatai az életnek. Valóságos közösséggel bíró népeknél, aki valóban öreg, az a halálra készül. Halála közeledtét nem az életkora üzeni meg a közösség tagjainak – egyébként se naptár mondja meg neki, hol tart, sokkal inkább annak a tudása, amin addig keresztülment, amit abból megértett; mindaz, amit magától elvár. Archaikus társadalmakban ezt úgy mondják: (önismerete) kapcsolatban áll „a magasabb erőkkel”. Azokhoz az út belőle, az emberből magából vezet, ha netán úgy nem találja, megkéri közössége szellemi vezetőjét, a sámánt, a varázslót, a füves embert, a látnokot, a tudót, a műstészt, hogy mutassa meg neki, mert itt az ideje.

Az életet természetes halállal befejezni kitüntetés

Rendezett világokban az ember utolsó éveiben elkülönülhet a többitől, valóját az elmúlásra való készülődéssel teheti tartalmassá. Ma azonban mi-

felénk az aggot úgynevezett szociális otthonban helyezik el, netán bedugják valami úgymond „elfekvőbe”, egy halál előtti ember-raktárba.

Értjük mi azt, hogy nem csupán „társadalombiztosítási illetményre” volna szükségünk, amikor a munkában végképp elfáradtunk? Életünk, amennyiben megérdemli ezt a nevet, emelkedő szinteken történő helytállás volt, életkoronként változó kihívás, s életszakaszaink csúcsa az ahelyt elért és társadalmilag elismert helytállás. A halálra való felkészülés az utolsó beavatási ünnep első fele. Előjáték minden beavatás – alkalmassá tétel. A beavatás a helytállás. Utoljára a halál.

Az élet maga is – legalábbis én így fogom fel – beavatás abba, ami az élet után következik, s bármi is legyen az, innen nézve elvileg megismerhetetlen.

De ki meddig jut, milyen magasságban, illetve mélységben készül távozni, mennyire uralja az életét, pillanatait, „sorsát”, vagy, mint oly sokan érzik, mit kezd sorsának teljes hiányával – ez befolyásolja halálának inenső partját, a halálában (számára még felfoghatóan) megnyilatkozó sorseseeményt.

A halál az élet felől nézve felfoghatatlan.

Nem okosnak kell lennie annak, aki élete adott szakaszán sikeresen túl akar jutni, de a beavatás pillanatában helytállni, hűnek maradni, igen, mindhalálig. Mihez hűnek?

Ezt mondja meg az embernek a halál pillanatának egyszerisége.

Aki az élet beavatottja, nem szorong tárgyaltanul, amikor a halálára gondol. Nem földhözragadtan fél, mint némely dúsgazdag, aki milliárdokért mélyhűteti a testét, külön az agyát, s ebben, illetve a jövő orvostudományában mint halhatatlansága egyetlen esélyében bíz. Elodázza? Sietteti halála tudomásulvételét. Az élet beavatottja mind kevésbé háborgó lélekkel várakozik. Mint aki kalandra indul. De az élet végpillanata, mint Jézus kétségbeesett utolsó kiáltása is a kereszten, iszonyatosan elhagyott pillanat.

Senki nem hal meg, aki nem egyezik bele

Tovább kínlódik, hozzá kell járulnunk. A pillanatba kell beleegyeznünk. Egyöntetűen állítják, akik a halállal nap mint nap találkoznak, mentősök, orvosok, sebészek, ápolók: ahhoz, hogy valaki kimúlják, előbb bele kell egyeznie neki magának. A jeleket nem mindig észleli a külvilág, de jelei vannak. (Ebbe itt nem megyek bele, bőségesen tárgyalja a haldoklás szakirodalma.) El kell fogadnunk a halált. Meghalni pokolian nehéz. Bizonyára még akkor is, ha tarkón lövik az embert, bár annak időhossza szub-

jektív, hitelesen az érzékeli, akivel megtörténik. Sose tudjuk meg. Meghalni is, mint megszületni, a legnagyobb próba. Halála közeledtén az ember magányossá válik. Megszületni és meghalni egymagunknak kell. Előbbiben segíthet anyánk, utóbbiban azonban senki. (Ha csak meg nem öl. Ha ugyan az segítség.) Nem transzcendens pillanat, annak a negatívja. Semmi mesei. Rettenetes.

Meghalni életünk talán legnehezebb feladata

Még egy baleset során bekövetkező halál se minősíthető „véletlennek”. A balesetet szenvedő ember érzékelő-észlelő apparátusa tévedett a döntő pillanatban, ez okozza vesztét. De hogy ő abban a pillanatban épp „nem figyelt oda”, az nem véletlen. A halálos betegségben szenvedő és abban a végső stádiumba jutott ember tisztában van vele, hogy meg fog halni, és maga dönti el, hogy mikor áll készen rá. Akadnak, akik önnön haláluk felett is urak. A rendezett lelkű emberek. Többen vannak, mint képzeljük, csak hát haláluk természete (többnyire az életük is) az élők előtt rejtve marad. Akik birtokolják életerejük mezőjét, könnyebben mennek el.

Sören Kierkegaard

A dán filozófus egy szép napon, amikor kora Koppenhágájának vezetőköreit már úgyszólván teljes egészében maga ellen fordította, az egyházi hatalmasságokat éppúgy, mint a világiakat, s elfogyott a pénze is, sétált egyet a városban, vidáman, kissé érthetetlenül búcsúzkodott, mint aki kirándulásra készül, örültek is neki, hogy rászánja magát, akik szerették, aztán hazament, levetkezett, becsúszott a takarója alá, és elaludt. Másnap nem ébredt fel.

Feleségem édesanyja, egészen különleges, nagy életerejű, derűs hölgy nyolcvanhét éves korában, halálos betegség végstádiumában szenvedve, egy pillanatra jobban lett, és azt találta mondani az egyik lányának, aki ápolta, most inna egy korty Vermuthot. Amikor utoljára volt magánál, de pillanat alatt észlelte, hogy a legnemesebb márkából hoztak ajándékba egy díszes üvegnyit. Köztudomású volt róla, hogy ő alvás előtt és csakis vörösbort iszik. Szilveszterkor pezsgővel koccintott, de csak a nyelvét nedvesítette meg vele. Most meg Vermuthot kért. Biztosan erre gondoltál?, kérdezték. Felmutatták előtte az üveget. Bólintott. Mennyit kérsz? Leheletnyit, súgta. Felhajtotta, hátradólt, lehunyta a szemét. Többé nem is nyitotta fel.

Az embernek kezében van a sorsa

Teljesen persze csakis azé, aki kivívja. Nem állítom, hogy az ember kezében tarthatja az életét, bár szerintem valamennyire mégis. Mindenesetre, mikor gondoljuk, hogy most aztán nem lehet a kezünkben, valószínűleg, és éppen ezzel a gondolattal ott is mi vagyunk a döntő tényező. Vagy meg akarunk születni, vagy nem. Megszületni életünk másik, keserves próbatétele. A császármetszéssel születés durva élethátrány – az első, a legnagyobb edzés elmarad. Saját akaratunkból belépni az élet kapuján, sorsformáló élmény. Sikeres beavatás.

Aki túléli a születését, annak az esélye, hogy még valameddig életben marad, százalékosan megnő. Aki élete első három hónapját is túléli, már nem is szólva első három évről, majdnem biztosan megéri a felnőttkorát. Az első három-négy napban, hétben, évben sokkal könnyebb meghalni, mint azután. Vagy így tartották régebben, nekem így mesélték a szüleim. És aztán vagy akarunk beszélni, vagy nem. Nemcsak a fejlődésben visszamaradt gyermekek, de lángelmék sem nyitják szóra a szájukat, hogyha nem akarják, négy-öt éves korukig se. Ők tudják, miért. A szüleik nem tudják. Orvosaik se tudják, szerintem, már ha olyan csacsák a szüleik, hogy orvoshoz viszik a néma gyermeket, és a rossz orvos meg is mondja, hogyan bírhatná szóra. Okos gyerekek okos szülei alapjogaikban nem korlátozottak. Például akkor szólalnak meg, amikor akarnak. Azt csinálnak, amit akarnak.

Albert Einstein a banális példa: öt és fél éves koráig hallgatott, nem szólalt meg, aztán egyszer csak így a szólt az anyjához: – Kérem a vaját. – Attól fogva szóba állt a külvilággal. Készen állt hozzá a maga szintjén. Emmanuel Swedenborg, a nagy svéd tudós, látnok, diplomata, ragyogó elme a tizenharmadik században, egészen pontosan meg tudta mondani (természetes) halála napját is, másfél hónappal annak előtte. Nem a csillagokban nézte meg, nem is valami kristálygömbben. Egyszerűen tudta. Úgy tudta, ahogy az átlagember érez. Egy barátjának árulta el, ha jól emlékszem, levélben, csak úgy, abból tudjuk, hogy ez így történt. Nem öngyilkos lett Swedenborg, ahogy Kierkegaard se. Elaludtak.

Hogy beavattassunk

az életbe, az élet különböző szintjeibe – mert százszor és százezerszer újra az életbe, és csak egyetlenegyszer a halálba, ami végleges és biztos, különben nem halál, hanem beavatás –, át kell élnünk már ekkor valami halálhoz hasonlót, hangsúlyozom: **ÁT KELL ÉLNÜNK egy HALÁLHOZ HASONLÓ** megrázkódtatást.

Minden nagy életfordulatunk, válságunk, szerelmünk, betegségünk idején megtörténik. Újra meg újra, vállalnunk kell a legrosszabbat, és rá kell ébrednünk, hogy túlélhető. Ekkor megváltozik bennünk valami, ami képessé tesz arra, ami vár ránk. Ez a beavatás.

Igen fontos, hogy úgymond a szívem mélyén is vállaljam, amit vállalni akarok, ne formálisan fohászkodjam: ne legyen más választásom. Meg kell történnie bennem az igennek, mégpedig magamtól. Tudnom kell egy s mást, hogy elérjem a céljaimat. Például ismernem kell a halálos ijedelem természetét, hogy mindegyre erősebb legyek nála. Meghaltam, amikor ott hagytak az iskolában. Az első elemiben, szeptemberben. De már előbb is meghaltam, amikor az óvodában, vagyis a bölcsődében hagytott ott az édesanyám. S utána még hányszor! Ez kegyetlen, de ebben a kegyetlen világban, úgy tűnik, elengedhetetlenül szükséges beavatás volt. Mivel jól szeretett előtte három, illetve hat évig, felvértezett, kibírtam. Kibírtuk.

Kibírtuk, ha kibírtuk

Katonai behívó esetén nem a közösség, hanem annak bürokratikus imitációja, az államapparátus részéről jön a fölszólítás: itt az ideje, hogy úgy táncolj, ahogy füttyölünk. Megtanítunk gondolkodás nélkül engedelmessé válni. (Nem akarok ma belekezdeni ebbe.) Én a fordítottját szeretném elérni előadás-sorozatommal: hogy gondolkodva éljenek, kialakítsák a világukat, kicsi, de valóságos, élő közösségüket az élet teljes valóságával megértsék, mi több, át is érezzék, hogy miért s hogyan érdemes vállalni nehézségeket, de miféleképpen igen, és miféleképpen nem... Az élettapasztalatomat szeretném átadni. Ahogy, mint Salman Rushdie, a nagyszerű angol-indiai író egyik írásában olvastam, az öregemberek az isten háta mögötti indus falvakban mesemondókká válnak, üldögélnek a falu közepén, és mesélnek azoknak, akik még nem tudnak annyit, mint ők, de kíváncsiak, és köréje guggolnak. A beszélő pedig mindent elkövet, hogy – noha más dolguk is van – ameddig csak lehet, mellette guggoljanak és hallgassák. Hol elmondanak az életükből egy történetet, vagy nem is az életükből, ahol az unalmassá válhatna, hol énekelni kezdenek vagy játszani, bevetnek mindent, ahogyan a regényírók is, hogy végigolvassák az ő ménkü-vastag könyveiket. Én is úgy igyekszem beszélni, változatosan, minden trükkjével, csapongásával a beszédnek, hogy minél többen maradjanak velem, hallgassanak engem tovább.

Ha idejönnek hozzám

Ha beiratkoznak egy évekig tartó előadás-sorozatba, igenis azt akarják, hogy beavassák magukat. Ne is elégedjenek meg kevesebbrel, mondják el mindent, amit tudok! Manapság ez már nem szokás. Pénzben jól kifejezhető ára van minden ál-hírnek, minden ál-tudásnak, ráadásul nem titkolják magukról, hogy blöffök, kitalációk, hírlapi kacsák, eldobható olvasnivalók, ám ez nem csökkenti, inkább növeli a keresletet irántuk. De jó, hogy nem igaz! Szegény és gazdag ember az efféle, szemétnak született nyomtatott papírra, egybefűzött szórólapokra, agitációs füzetre, elektronikus, illetve digitális pattogatott kukoricára adja ki a pénzt ebben a, hogy is mondjam, „információs társadalomban”, amit annak csúfolnak, azok, akik „szabadidejükben” „kulturálódni”, dehogysis, „kikapcsolódni” vágynak. (Legszívesebben a vágy szót is idézőjelbe tenném, de ez most még nem lenne világos. Szó lesz róla későbbi előadásaimban.)

Senki nem tud semmit

Ez egy csodálatos film címe volt, még gyermekkoromban láttam, a második világháborús ellenállás világáról szólt mulatságosan, ettől volt csodálatos. Ahhoz a kihalófélben lévő generációhoz tartozom, akiknek a tagjai közvetlenül a háború után születtek, akkor, amikor még a háborúban meggyilkolt, lemészárolt civil lakosság, sok millió ember és a földig rombolt Európa borzalmának emléke friss volt még. Nekünk, gyermekeknek a felnőtt arcán a háború pusztaságára látni lehetett a félelmet, a nagy félelmet, azt, amit ma a politikusok arcán se lehet felfedezni, ha globális méretű konfliktus lehetőségéről esik szó. Ezért is volt kirobbanó siker a kacagtatva is borzalmakról szóló *Senki nem tud semmit*. Ez a háború legfőbb tanulsága. Hogy egy háború, akár az iraki, vagy egy, a 2001. szeptember 11-eihez hasonló terrortámadás megeshet, az azért van, mert senki nem tud semmit.

Nem a gépek buták és sötétek, hanem azok, akik a hatalmukban tartják. Újra ott tartunk, hogy senki nem tud semmit. E tény következménye, valószínű megsemmisítése, attól tartok, számunkra még hátravan. Hadsereg sem volna, ha a homo sapiens képzeletben nem imádna háborúzni. Még főemlős majom korából a szokása ez neki, több annál, agresszivitásának kulturált formája. A jó gyerekek hadsereget kapnak. De a fegyveres harcot már nem üres, füves térségeken vívják, és nem úgy, mint Az őserdőben, szentként tisztelt szabályokat betartva, nyílveszőkkel, hanem mindenekelőtt a civil lakosság ellen, nem azzal a céllal, hogy a szembenálló fél kapituláljon, hanem azért, hogy pusztuljon. Már nem érzi az ember, hogy a másikat les-

ből agyoncsapni nem hőstett. Ölni, minél több embert egyszerre, akár gyereket is, az a hőstett. Már Európa határain is.

Mi tagadás, az embernek élvezetes ütni

Ha nem volna az, tartózkodna tőle, akár az állatok, akik végszükségükben ölnek. Az embernek – embere válogatja persze, de a többségnek mint-ha jólesne – élvezet, akár csak egy szúnyogot is megölni személyesen, a két körme közt. Lemondás, áldozatkészség kell ahhoz, hogy ne öljünk még mást. Van egy, még politikai körökben is gond nélkül hangoztatott, obszcén közmondás, miért van ehhez természetes joga az emberek egy részének: miben különbözik az erősebb kutya a gyöngébbtől? Ez érv. Pár éve még nevettek is rajta, vagy talán még ma is nevetnek azok, akik férfinak képzelik magukat tőle. Pedig két világháború után már mindenkinek tudnia kellene, hogy a hatalmi erőérvényesítés mint megoldás, csapás.

A csapás erejétől, kiterjedésétől függően aljasság, vagy gaztett.

Aki a maga választotta, öntörvényű csoportban óhajtja végigjátszani az életét, külön az összes többitől, üldözendő, aki ellenben a fizikai értelemben legerősebbek csoportjában, hordában, erőérvényesítő bandában él, az tiszteletre méltó. S úr a többi csoport és minden egyes, nála gyöngébb felett.

Csoportban a hímek nagyok

Azt hiszik – személyes felelősségük a csoportnak átadásával, személyes lelkiismeretük feladásával –, a közösségért értelmes áldozatot hoznak. A férfiasság fogalmának tragikus elfajzása ez, már azt nem mondhatom, hogy elhomályosulása, mert a történelem vértenger, vértenger és lángtenger, erről nem kell sokat beszélni, büntettek sora, városok és népek ellen, mindenki mindenki ellen. És nincs segítség.

Kicsi, de létező

Annak van igénye segítségre, aki nem érzi jól magát az általánosan szokásos örületében. Szeretnék mindenkit megnyugtatni: az élet nem felvétele a hülyék iskolájába. Nem kell megfelelni. Nem is lehet. Ez itt egy nagyon érdekes dolog, ez az élet. Ami félelmetes benne, az a legérdekesebb. Olyan nincs, hogy megfelelés. Az élet játszva tanulás, vagy pedig kinszenvedés. Én az előbbit javasolom. És sosem leszünk, istennek hála, érettek, hacsak a halálban nem. Azért halunk meg, mivel megértünk rá.

Éretté válunk

Lehullunk az élet fájáról. S ha sikerül megérnünk, hogy a földi létezés poklába beavatottan pottyanjunk ki annak túlsó oldalán, s ne éretlenül tépjén le a szélvihar a fáról, akkor el tudjuk fogadni a halálunkat is. De előbb bátran meg kell tapasztalnunk a dolgokat, azok összes fokozatát. Az égen vándorló Nap pillanatról pillanatra másképpen süt a gyümölcsökre. Rainer Maria Rilke gyönyörűen ír erről:

„O Herr, gib jedem seinen eignen Tod.
Das Sterben, das aus jenem Leben geht,
darin er Liebe hatte, Sinn und Not.”

„Saját halálát add meg, Istenem,
mindenkinek, azt, mi létében érik,
amelyben vágy volt, ínség s értelem.”
(*Saját halál.* Részlet. Nemes Nagy Ágnes fordítása)

„Készülj, Uram. Nagy nyáridőd letelt.
Napóráinkra jöjj el árnyvetőnek,
s a mezőket szélbe borítva szeld.

Késő gyümölcsöt sürgessen szavad;
add, még két napjuk délszakibb lehessen,
s amit kezdtél velük, kiteljesedjen,
csöpp el ne vesszen dús fűrtből zamat.”
(*Őszi nap.* Részlet. Tandori Dezső fordítása)

Amikor a gazda a szőlőt oltja tavasszal...

Ezt is Rilkénél olvastam: megmetszi az ágat, ott kigyuggyan leve, „sír a szőlő”, mondják a francia parasztok, ez az értelmes szenvedés képe Rilkénél. Ami az élettel jár. Ahhoz, hogy valami új sarjadjék, el kell viselnünk az élet metszéseit. A háború nem gyógyító szenvedés. Nem az életre tanít, hanem az értelmetlen halál borzalmára tanítja meg az élvemaradókat. Ha vannak. A beavatott nem fél a haláltól. Egy épségben, értelmesen megélt élet után valakinek a saját halála mint csakis őáltala felbontható ajándék érkezik el hozzá. Személyesen. Addig tanul. Ébredszik.

Arany János

(1817–1882)

A RÉGI PANASZ

„Eh! mi gondod a jövőre?
Eh! a múlttal mi közöd?
Könnyel a múlt sirja dombját
S a reménynek száraz lombját
Hasztalan mit öntözöd?

Századoknak bűne, átká
Mind csak téged terhel-e?
Nem talán még sokkal érzőbb,
Nem talán még sokkal vérzőbb
Honfi-társid kebele?...”

Oh, tudom; de bánatomban
Meg nem enyhít társaság;
Mint születlen több gyerekre
Osztatlan száll s mindegyikre
Az egész nagy árvaság.

Sőt azáltal súlyosb részem,
Hogy míg a *tett* melege
Más' sebét enyhőbbé teszi:
Ő, szegény, csak kínját érzi –
A lant méla gyermeke.

Hogy' reméltünk! s mint csalódánk!
És *magunkban* mekkorát!...
Hisz' csak egy *pontot* kerestünk:

Megtalálva, onnan estünk;
Így bukásunk lelki vád.

Mennyi seprő a pezsgésben,
S mily kevés bor!... Volt elég,
Kit nagy honszerelme vonzott
Megragadni minden koncot,
Nehogy más elkapja még.

Mennyi szájhős! mennyi lárma!
S egyre súlyedt a naszád;
Nem elég csak emlegetni:
Tudni is kell jól szeretni,
Tudni bölcsen, a hazát.

Vagy nekünk már így is, úgy is
Minden módon veszni kell?
Egy világ hogy ránk omoljon?
Kül-erőszak elsodorjon?..
Vagy *itt-benn* rohadni el?

1877

NÉVJEGY

Névjegy Arany - platinásból minos mála ma egy se póta!
Védjegy Arany - jel a nyelv anyagában a hó, ha szavak!

Lőrincz Andrási Ferenc

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Nemzeti Kulturális Alap,
Communitas Alapítvány, Bethlen Gábor Alap

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)265-267091; 0040-(0)365-801946; Telefax és üzenetrögzítő: 0040-(0)265-267087; E-mail: lato@lato.ro; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 96, fél évre 48, negyedévre 24 lej. Külföldi olvasóinknak egy évre 35 EURO, tengerentúlra 45 USD. Előfizetéseket a szerkesztőségben veszünk föl.

ISSN 1220-5982